

ПРОФ. ЛАЗО М. КОСТИЋ

ДОДАТАК КЊИЗИ

**ХРВАТСКА ЗВЕРСТВА
У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ**

**ПРЕМА ИЗЈАВАМА
ЊИХОВИХ САВЕЗНИКА**

Не требају царство нељудима,
Нако да се пред свијетом руже
Његош,
“Горски Вијенац” стихови 1151—1152

ПРИВАТНО ИЗДАЊЕ

Трудом Ђура Кесића, родом из Црквеног Бока
срез Костајница, сада у Аустралији

МЕЛБУРН, АУСТРАЛИЈА, 1975

Добротом писца
посвећујем ову књигу
својој мајки МИЛИЦИ КЕСИЋ
(рођеној 1910)
и сестри СОФИЈИ КЕСИЋ
(рођеној 1930)

које су хрватски злочинци у најтежим
мукама лишили живота 1944. године
у злогласном логору Јасеновац

ПРЕДГОВОР

I.

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor.

P. Vergilius Maro

Нека поникне какав осветник
из наших костију.

Овај стих Вергилов из Енејиде (књ. IV, верс 626) доказује да су и у прастаро доба, и увек, они који су страдали и гинули “на правду Божју” желели да имају осветника. Они нису могли више оживети, али желе да не иду на онај свет неосвећени. Тај аманет преосталим и преживелим несумњиво су упућивали и несрећне српске жртве стављене на милост и немилост једног дивљачког и некултурног народа.

Ја лично не желим да одговарам истом мером. Уосталом хрватска дивљаштва из последњег рата не би могли више никакви људи да понове. То је њихов и само њихов специјалитет. Али неке освете мора да буде: жртвама ће бити лакше у јамама и безданима у које их је тај канибалски народ бацао.

Мене боле много њихови јади, од првог дана кад сам за њих чуо. И мислио сам како да им се светим. Нашао сам и, с Божјом помоћу, довољно успео да их бар раскринкам. Јер су они веровали да се њихова недела неће никад ни појавити на светло дана. Тако је било за време трајања њихове “независне”. “Осовина” је држала скоро целу Европу и није дозвољавала да један глас о дивљаштву Хрвата допре у свет. А Енглезима је то била последња брига да се то сазна. И тако се ћутало. То је Хрвате све више соколило да безакоња појачавају.

Кад се рат свршио, званична Југославија је сматрала да се то противи начелу “братства-јединства” ако се чепрка по немилој прошлости. А на челу државе налазила се хрватска врхушка.

Дозвољено је било само Хрватима у земљи (проф. Виктору Новаку, др Николићу и другим) да то опишу, али стављајући нагласак на прогоне

партизана. Па и то је хрватска емиграција крстила као “великосрбску промицбу”. Још више ако су о томе писали савезници Југославије и Србије, нпр. Французи и Енглези.

II.

Но мало по мало појављују се дела и њихових, хрватских савезника, и то махом очевидаца самих злочина. И они су почели да издају своје књиге: мемоаре, званичне извештаје, утиске из рата итд. То су драгоцени подаци такорећи из прве руке.

Њих је требало пронаћи и њих употребити. Мени је доста то успело, далеко више него да сам био напр. у Америци. И све сам то описао у предговору (делом и у поговору) прве, основне књиге: Хрватска зверства у II светском рату према изјавама њихових савезника. Ништа одатле нећу понављати.

Међутим, рукопис те књиге дат је у штампу давно пре него је изишла. Уопште је та књига имала своје тешке перипетије. Једно лице, иначе осведочени српски патриот из Гери, Индијана обећало је да ће финансирати дело. Кад је све то било готово, он тражи да он напише предговор, а да га ја потпишем Ја бих, као и сваки други научник, пре самоубијство извршио него пристао на тако што. Онда је настала читава одисеја ове књиге док је неки родољуби, у првом реду др Ђура Радојевић и Драгиша Кашиковић нису узели у своје руке и успели да продру са издањем. И њима и њиховим помагачима, у првом реду Крсти П. Миловићу нека је још једном топла хвала. Без њих дело не би видело светла.

III.

У поменутом предговору и поговору изнео сам методе и циљ свога рада, који нећу понављати.

Могу само рећи да је понегде, истина веома ретко, замерено наслову. И што је употребљена реч зверства, и што се све свалило на Хрвате.

Што се тиче починилаца самих дела, ја сам ту ствар расправио у засебној књизи: Ко је крив за злочине над Србима у “НДХ”. Пишчево издање,

Швајцарска, 1972. Књига је нова, може се добити и свако се може уверити у оправданост тога назива.

Реч зверства употребљавају сами немачки и италијански писци. Не увек, а и не можда сасвим често, али се ти изрази налазе и код њих. Има их чак и у преводима са италијанског, Војноисторијског института у Београду. Има их у најскорашњој књизи једног Хрвата: Младен Цолић, Такозвана независна држава хрватска 1941. Књига је изашла у Београду 1973. Она је нова исто као и зборници НОР.

Кад се у земљи смеју тако крстити ови злочини, не видим разлога да то не чинимо и ми у емиграцији. Нека крупна реч је морала бити употребљена, јер су крупна била и хрватска злодела. А оно што су местимично Хрвати чинили превазилази чак и поступке звери (натерати сина да силује мајку, водити фетус из утробе мајке, поткивати људе, терати их да једу своје сопствене очи итд.); то не ради ниједна звер. Али јачег израза од овога нисмо имали да то окарактеришемо. Он изгледа чак благ више него прејак.

Употребљавали су га и наши писци, па чак и сам Адам Прибићевић. — Колико се сећам, тај израз је био наслов званичне књиге српске владе о недељима Бугара у окупираној Србији. И Арчибалд Рајс се је понекад с њим послужио.

Али више од свега, је мене потакла да тај израз употребим, књига владе “НДХ”, тзв. сура књига о тобожњим злочинима Срба према Хрватима у њиховој држави, издата на разним језицима и пуна слика. Они су просто све злочвне које су сами вршили као српска зверства и то презентирали светској јавности. Чак су и све швајцарске библиотеке “у поседу” ове књиге.

IV.

Означено је већ у самом наслову овог делца да претставља додатке, суплеман основној књизи, изашлој у Чикагу 1974. Она је доста раније била готова за штампу. После сам ја пронашао још нека дела која би се могла код прве публикације искористити да сам знао за њих. А нека су дела изашла после давања у штампу те књиге. Ја сам све то прикупио и сад их предајем јавности.

Ових Допуна нема много и све ће их бити мање што се удаљујемо од рата. Али да се појављују и 30 годвна након рата, то је једна утешна појава, која показује да напр. Немци хоће и данас да се дистанцирају од тих злочина и да их немилосрдно жигошу.

Пошто су изгледи на енглески превод ове књиге дошли до конкретног стадијума, добро је да се сви до сада скупљени подаци ставе на расположење преводиоцу.

У овим Додацима нема много сензационалних података, управо их је врло мало. Али има и њих (нпр. италијански званични извештаји да су Хрвати терали своје жртве да једу сопствене очи итсл.). Има доста нових података који доказују да хрватски злочини нису ни на страни заборављени, чак на страни њихових савезника. Зашто бисмо ми пропустили учинити да не буду заборављени ни иначе?

Нарочит значај имају званични извештаји, италијански и немачки војни извештаји са терена. Они су тако рећи “из прве руке”, то саопштавају очевидци или лица веома блиска очевидцима. Команданти у својим доцнијим књигама базирају своје утиске и оцене само на таквим извештајима. Њихова вредност се не може довољно оценити.

Али они спомињу само она збивања и оне злочине који се утврде “у свом делокругу”. Колико је тих злочина било ван овог “делокруга”? И каквих?

Довољно је истаћи да ти извештаји не спомињу уопште логоре смрти, међу првима Јасеновац (али он није једини), логоре чије грозоте не би умео ни Данте Алегијери да опише. Не спомињу их јер их нису видели нити имали ма какве везе са њима. То је била интерна хрватска надлежност. Међутим, та зверства су прилично описали неки хрватски писци у земљи. Мислим да је изашло пет или шест опширних књига о овим зверствима. Што су их описивали Хрвати, то је добро (и кад би Србима дозволили да о томе пишу). Али су они највећим делом износили страдања комуниста у тим логорима, а пренебрегавали (никако наглашавали) страдања Срба. Али је добро да се ни то не препусти заборава.

Један превод на енглески главних ставова из тих књига био би лепа допуна овом раду. Ја сам мислио да једном и то обрадим (на српском), али ни времена ни снаге више немам. То би ипак био далеко лакши посао него овај (не треба тражити књига, преводити итд.). Верујем да ће се наћи неко да то уради.

Све те књиге су изашле у земљи и кад се једанпут буде писала дефинитивна едиција о хрватским злочинима у последњем рату (то би требало да уради један тим познатих писаца), ове ће књиге стојати на расположењу.

V.

Французи и Енглези нису се много бавили овим проблемом и посебних публикација код њих једва и има. На француском Лоријер и Едмон Парис, на енглеском Авро Манхатан, али су то књиге рађене према већ познатим подацима на српском. Не могу имати ону аутентичност коју имају подаци из немачких и италијанских извора.

Имало је на француском и енглеском појединих чланака у ревијама и новинама. То је требало свакако сакупљати, али ја сумњам да је то неко чинио. Накнадно је скоро немогуће. Ја сам писао неколицини српских писаца и родољуба у Француској и Енглеској и замолио их да то раде. Одзив је био слаб или никакав. Мени су лично те публикације биле неприступачне а и не знам енглески ништа, а француски читам и преводим с приличном муком (јер ја нисам у средњој школи учио француски, док сам италијански учио кроз целу гимназију: од првог разреда).

Податке из енциклопедија треба неминовно сакупљати и то неће бити тежак посао. Но има и у појединим књигама покоји податак из енглеских извора који се не би очекивао из наслова књиге, податак ициденталан али не мање важан. Ево само један пример који ће то илустровати. Упозорен сам на књигу Давида Торквата изашлу године 1966, са насловом “Погледај Исток, погледај Запад”. Аутор је независан писац и преводилац, и један од језика којим влада јесте српско-хрватски (како стоји на самом омоту књиге). Његови чланци и кратке приповетке објављивани су у многим водећим часописима.

Он ту описује, у споменутој књизи и једно путовање кроз Југославију. Одједном, у Трогиру види једну крваву кулу и каже (страна 274 књиге: David Tornquist, Look East, look West, New York, London 1966).

“Очигледно је та кула служила као кланица, а клање животиња не би требало да узнемирује човека навикнутог на месне производе. Али извесне случајне асоцијације наведоше нас на несумљив доказ примитивности и варварских инстинката који су се испољили у овој области пре 20 година, када су хрватски фашистички усташе клали читава села, сакупљали крв својих жртава у бурета и пили”.

Заиста један опис достојан да се тргне из заборав. На енглеском тај пасус гласи (у оригиналу):

The tower was obviously being used as a slaughterhouse, and the slaughter of animals should not disquite a man who goes on comfortably eating his meat. But some accidental association made it seem as if we had come upon a naked spot of the primitive and barbaric instincts which burst out in this country only twenty years ago, when the Croatian fascist Ustasha murdered whole villages, collected the blood of their victims in barrels and drank it from dippers.

VI.

Четврта би публикација садржавала, према мом првобитном плану, податке из неутралних извора или бар од нератујућих страна. Те сам податке сакупљао, али не онако систематски као немачке и италијанске, нити је било могуће.

Управо, само са једног извора су они скоро комплетни: из Швајцарског. Ја сам њих унео у ову књигу као екскурс, где сам такође објаснио зашто то чиним.

Важни су ти подаци јер потичу од једне неутралне земље у центру Европе, између фронта такође, чији су писци признати по својој серијозности уздржљивости. Ја сам већ скоро 30 година у тој земљи и била би неопростива грешка да то нисам купио, а ништа мања, кад сам већ сакупио, да се не објаве. Њих нема много али су у сваком погледу значајни.

Ја сам мислио то додати првој, главној књизи, и тако је отишла у штампу. После сам то изоставио јер се “мецена” предомислио, управо ме обмануо. И сад сматрам да је згодна прилика да се то надокнади.

Из осталих извора нератујућих страна имам мало података, не скупљаних систематски. Али понеки податак би могао ипак бити значајан, па мислим, уколико још здравље послужи — а болест ме гони све јаче, — да то дам објавити као једну брошуру шапирографирано. Мислим да ће се наћи преписивач и издавач.

Тиме би моја улога у овом послу била завршена. Захваљујем у првом реду Богу што ми је дозволио да урадим и оволико. Онда мојим драгим пријатељима које сам напред споменуо и који су омогућили излазак моје прве расправе. А затим и свим купцима досадашњих књига без којих не би било потстрека за писање нових.

VII.

У ‘Гласнику Српског историјско-културног клуба Његош’ у САД број 33 за децембар 1974. изашао је леп и топао приказ прве књиге из пера уредника и познатог српског публицисте Душана Петковића. Једну бих примедбу имао да учиним, а она има везе и са овим делцем. Рецензент каже да сам употребио нешто мало извора српских одн. хрватских. То није тачно. Сви су подаци из извора немачких одн. италијанских, али су неки међу њима били већ објављени на српском, па ја то преносим и поштено кажем где сам нашао. То нажалост ретко ко чини, да не кажем нико (што би можда било правилније) , али ја то чиним. И овде има нешто немачких и италијанских података преузетих из српских дела, али то остају подаци оних органа одн. писаца од којих потичу. Принцип непосредног саопштавања није поремећен. (Ово додајем при коректури).

Цирих крајем 1974 године

Л. М. Костић

ПРВА ГЛАВА: НЕМАЧКИ ПОДАЦИ

I. ИЗ КЊИГЕ О АДОЛФУ ХИТЛЕРУ

АУСТРИЈСКОГ КАТОЛИЧКОГ ПИСЦА ХЕЕРА

I.

Пре кратког времена изашла је једна позамашна књига послератног аустријског (католичког) писца Фридриха Хеера, који се већ дотада више пута бавио испитивањем национал-социјализма и појавом Хитлера; сад под насловом “Вера (веровања) Адолфа Хитлера” (1). Он ту хоће да докаже да је Хитлера, који је после тако мрзео Римокатоличку цркву, ова оформила и имала необичан утицај на његове поступке. То мене много не интересује. Али у тој својој ванредно написаној књизи има на више места помера и о хрватским злочинима, вршеним такође под утицајем католицизма. Ти су подаци од необичног значаја мада износе мало новог. Они важе ипак као доказ да и сад после 30 година ови злочини нису заборављени, да се над њима згражавају писци много ближи Хрватима него Србима, писци од ранга и значаја.

Ова књига је изашла, као уосталом и све друго, без икакве српске примесе: нико од Срба није чак ни знао пре пар годвна да је она изашла. Мене је на њу упозорио г. Спасо Шараба из Калвфорније, који је нашао помен о њој у хрватском “емигрантском тиску”. Ја сам је после два сата пронашао у Цириху, али пре тога нисам могао сањати да под именом “Вера Адолфа Хитлера” има речи о Хрватима. Срећна околност је ипак помогла да се и на њу обрати пажња.

Г. Шараба је био љубазан да ми пошаље дослован препис кукњаве најреномиранијег хрватског часописа у слободном свету поводом те књиге Фридрвха Хеера. Ја мислим да је упутно то овде инекстензно пренети да читаоци директно виде колико су Хрвати њоме погођени. Јер овде јамачно не могу палити са својим омиљеним средством: све замерке њима пребацити на “србску промицбу”.

У том хрватском часопису (2) стојало је дословно ово:

“С коликим је успјехом до сада дјеловала комунистичка и четничка пропаганда при стварању црне легенде о Хрватима, најбоље нам свједочи случај католичког писца Фридриха Хеер-а и његовог најновијег гломазног дјела “Вјера Адолфа Хитлера”. Уз “анатомију политичке религиозности” Адолфа Хитлера — а то је уједно и поднаслов књиге — Хеер тешко оптужује папу Пија XII, због његова држања у погледу догађаја у Трећем Рајху и у Хрватској! Хрватска при томе треба да послужи као доказ против папе Пија XII., а посебице усташкога поглавника и државног поглавара НДХ, Анте Павелића, којег Хеер не назива другачијем него “масовним убојицом”, а који на самрти добива Папински благослов.

Хеер дословице пише: “Поглавник Павелић показује талијанском писцу Малапартеу при једном интервјуу у Загребу кошару, која стоји поред њега: “Дар мојих вјерних усташа. Четрдесет фунти људских очију!” Фанатизирани свећеници, прије свега хрватски фрањевци, бацили су се на истребљење Срба. “Није никакав гријех више убити седмогодишње дијете, ако повриједи усташки закон. Премда носим свећеничку одјећу, морам често посизати за стројницу” (свећеник Дионис Јуричев). Фрањевац, као “брат Враг”, Мирослав Филиповић Мајсторовић, управитељи су логора смрти у којима погиба 120.000 Срба. Фрањевачки стипендист Брзица убија у ноћи 29. колхоза 1942. са специјалним ножем 1.360 људи”. Па наставља: “Поглавник Павелић опрашта се 4. свибња 1945. у Надбискупској палачи од надбискупа Сепинца, којег је Ватикан у сијечњу 1942. именовао војним викаром усташа, који су добили око 150 свећеника као војне капелане, и оставља му документе и сандуке са златом, драгуљима и сатовима.” Након спомињања разних самостана у којима је Павелић боравио на своме бијегу, Хеер завршава ову своју оптужбу папе Пије XII. овако: “Он (Павелић) је умро у њемачкој болници у Мадриду 26. просинца 1954. и добио је на смртној постељи благослов папе.” (стр. 455/7.). И да не буде никакве сумње о којем се Папи ради, јер Ф. Хеер о папи Ивану XXIII. само најбоље говори, исту је оптужбу изрекао на стр. 379 на посебно драстичан начин, како би Папа испао у што горем свијетлу, па пише: “У црном плашту — то је црно фашиста и усташа — прима Адолф Хитлер 6. липња на Бергхофу Поглавника дра. Анту Павелића, који му предаје заставе и шах Фридриха Великог, које су царски

Хрвати Марије Терезије заплијенили у Седмогодишњем рату. Павелић је једна од најужаснијих злочиначких појава нашега столећа: он је сукривац на уморству 600.000 до 700.000 Срба кроз своје ортодоксне Хрвате. Ужаси његових банди, којима су дјеломично заповиједали свећеници, згрозили су саме Хитлерове “црне”, СС-овце. Павелић бјежи 1945. од самостана до самостана, преобуче као свећеник и умире 1954. у Мадриду с благословом папе Пија XII.

Не би имало смисла наводити даље примјере Хеерових претјеривања, као оно на страници 549, када пише “све до малог дјетета било је поклано 600.000 до 850.000 православних Срба”, а само да оптужи Рим и папу Пија XII”.

II.

Мада је овде изнета квинтесенција књиге Фридриха Хеера, ми ћемо, према свакадашњој пракси, изнети Наше личне исписе из књиге, за које носимо посебну одговорност.

Ми ћемо овде пренети само делове који се односе на поступке Хрвата у овом рату, које Хеер највећим делом наводи уз име Павелића, сматрајући га инкорпорацијом онога најгорега што Хрвати испољавају.

На страни 379 пише Хеер: “У црном огртачу — то је црнина фашиста и усташа — прима Адолф Хитлер 6. јуна (јамачно 1941, ЛМК) поглавника дра Анту Павелића на Бергхофу, где му овај предаје фридријанску заставу и шаховску плочу са фигурама Фридриха Великог, које царски Хрвати Марије Терезије беху опљачкали. Павелић је једна од најјезовитијих фигура нашега столећа; он је саодговоран за подлачка убијства од 600 до 700 хиљада Срба од стране његових ортодоксних Хрвата. Ужаси његових банда које су делом биле командоване од свећеника чак је и Хитлерове ‘црне’, тзв. СС, ужасавао. Павелић је бежао 1945. од манастира до манастира преобучен у свећеника и умро 1954. у Мадриду са благословом папе Пија XII”.

Ово је један од најтачнијих и највернијих описа збивања у “НДХ” за време њеног трајања. Павелић је само саодговоран, а не једини одговоран за ове злочине. Њих су вршили његови “ортодоксни” Хрвати. То не значи

православни, већ прави, “непатворени” Хрвати. Не каже писац “усташе”, већ Хрвати, истински, као такви”. То су били злочинци, а жртве били су Срби, а не некакви “антифашисти, родољуби” итд. Он наимењује исправно и субјекте и објекте злочина. Павелића означаје као једну од најјезовитијих фигура читавог XX. века, не само последњег рата.

Затим, Хеер, велики непријатељ Хитлера и фашиста, признаје да су и они били згранути неделима Хрвата, да су били запањени. Још један доказ више да се не могу на њих пребацивати ти злочини. Згрожавали су се чак “Есесовци”, који су сами толико злочина починили, па ипак нису могли да скривају одвратност према злочинима Хрвата. Ови су ненадмашни.

Интересантни су Хеерови наводи о даривању Хитлера са предметима опљачканим у Немачкој од Тренкових пандура у Седмогодишњем рату, као и потврда да се Павелић са лозинком “спреман за дом” преобукао у поповску сутану да не би одговарао за своје злочине, а такође да не би пушку опалио “спреман за дом”.

На страни 406 пише Хеер дословце ово: “10. травња 1942. шаље Хитлер честитку на прву обљетницу хрватске државе поглавнику Павелићу, католичком масовном убици православних Срба. Захваљује хрватском народу, што је узео толико делотворног учешћа на уништењу болшевизма и изградњи новог поретка у Европи”.

По неку реченицу из ова оба става морамо дати у оригиналу:

Pavelic ist einer der unheimlichsten Mörderfiguren unseres Jahrhunderts. Er ist mitschuldig an dem Mord von 600 000 bis 700 000 Serben durch seine orthodoxe Kroaten. Die Greuel seiner zum Teil von Priestern kommandierten Banden entsetzte selbst Hitlers “Schwarze”, die SS.

.... an den Poglavnik Pavelic, den katholischen Massenmörderer der orthodoxen Serben.

Стр. 430: “У присуству немачког опуномоћеног генерала у Хрватској Глез фон Хорстанау, који је после 1918. па до 1938. играо тако значајну улогу у Бечу као, ‘национални’ католик, Адолф Хитлер је 27. априла (мислим 1943, ЛМК) примио поглавника Анту Павелића у дворцу Кисхајм — какав свечан

простор и оквир за овог масовног убицу”: *welch ein festlicher Raum und Rahmen für diesen Massenmörder!*

На страни 454 каже Хеер: “Адолф Хитлер се позива на верне саборце: на Мусолинија, Салашија, Тиса, Павелића. То су све ‘добри католици’, што он не каже, али добро зна . .

Стр. 466: “Април, његов месец рођења, сад последњи месец његова живота. 12. апр. шаље он (Хитлер) телеграфску честитку поглавнику поводом хрватског државног празника. Ова држава се распала у нечувеним покољима”. *Dieser Staat hat sich in ungeheuerlichen Metzeleien aufgelöst.*

Неколико речи се морају са своје стране рећи. И прву и последњу, четврту “обљетницу” те криминалне државе честита и слави Хитлер, чак неколико дана пред своју смрт. А Павелићеви епигони у САД и у Аустралији траже да и тамошње власти, којима је та наказна држава навестила рат, а сами прослављују те “обљетнице”. Заиста врхунац бестидности. Ово треба нагласити да они који су испословали забрану прославе десетог травња имају и нове аргументе.

Сад Хеер наводи познате Будакове речи “да једну трећину Срба треба убити, трећину избацити из земље, а остатак, који мора да прими католичку веру, биће прихваћен од хрватског народа”. Познате су те речи, али не шкоди да се понављају.

Још пише Хеер: “Поглавник Павелић показује италијанском писцу Малапарте при једном интервјуу у Загребу једну корпу која стоји до њега: “Дар мојих верних усташа. 40 фунти људских очију’.” Фанатизовани свећеници, пре свих других францисканци беху започели са истребљењем Срба. “Није више никакав грех убити дете од седам година ако се сукоби са законодавством усташа. Иако ја носим одело свећеничко морам да се латим машинске пушке” (свећеник Дионис Јуричев). Францисканци, као фра сотона Мирослав Филиповић-Мајсторовић, то су вође логора смрти, у којима је нестало 120 000 Срба. Францисканац-стипендијат Брзица откида главе У ноћи 29. августа 1942. са једним нарочитим ножем хиљаду триста и шездесеторици људи”.

Стр. 467: “Поглавник Павелић се опрашта 4. маја 1945 у надбискупском двору са надбискупом Степинцем, који је од Ватикана именован био јануара 1942, за војног викара усташа, који су добили 150 попова као војне капелане, и оставља документа и сандуке злата, драгог камења и сатова (Павелић код Степинца, ЛМК). Следећег дана бежи поглавник, са њим беже око 500 попова, међу којима и надбискуп Сарајева Иван Шарић, који 1960. умире у Мадриду. Павелић бежи у један аустријски манастир преобучен као свећеник, а одатле у Рим у један самостан. Онда даље у Аргентину, онда у Шпанију, у францискански самостан. Умире у немачкој болници у Мадриду 26. децембра 1954. добивши на самртничкој постељи благослов папе.

Архајски фанатизам из готово преисторијског времена, у коме је племе против племена војевало до истраге ,спаја се код ових хрватских попова и милитантних католика лајика са једном, ‘противреформаторском’ истрагом ‘шизматичних’ Срба . .

На страни 494. замера Хеер папи Паћели (Пију XII.) да је “дао моћ — то не треба разумети иронично већ трагично — да се превиде ужаси, свирепа убијања, скрнављења људског достојанства које су починили католички државници, вође народа, диктатори и генерали, као што су Павелић, Тисо, Мусолини, Франко, Салазар, Сингман Ри, Трујило, многи други мали диктатори, па чак и сам Адолф Хитлер . .

Ови ставови су уперени у првом реду против папе и католицизма, под чијом егидом су злочини вршени. За нас је важно то, што је Хеер, цитирајући диктаторе — злочинце, на прво место у целом свету ставио Павелића!

Стр. 535: Под датумом 9. мај 1945, Хеер наводи бежање диктатора који су се заклињали на своју верност земљи, и осталих убица. Дословно каже: “Потпуно је одговарало овој перспективи да су папске установе за помоћ после завршетка рата 1945. почеле да сакривају и помажу бег свирепим убицама, људима око Павелића, око Ајхмана, око пандура концентрационих логора . .

И ово су драгоцене наводи. Хеер, који не измишља ништа, већ утврђује чињенице, наглашава помоћ папских усана разбојницима и крвопијама. И

ту на прво место ставља “људе око Павелића”, пре и самог Ајхмана коме се приписује ликвидација милиона Јевреја.

На страни 548 и следећој посвећује Хеер више пажње хрватским злочинима иако увек у вези Рима. Он каже: “Није ово са гледишта светске историје прост случај него од највећег значаја: највећи геноциди који су били почињени у Другом светском рату стоје у најтешњој вези са последњим очајничким покушајем Рима да се афирмира као пупак света, као једини центар спаса земље, као осовина васељене, да се афирмира урби ет орби (а ти геноциди су свирепа убијства православних Срба и ‘коначно решење’ питања Јевреја)”.

И овде међу геноцидима Другог светског рата писац наводи на прво место Србе, по њему као плод завере католичке и хрватске. И свуда он убијства Срба означаје немачки као морд, не тетунг и слично. Морд је свирепо убијство, подло, грозно под тежим околностима.

Сад Хеер даје детаље одн. конкретне податке: “Подла убијства Срба у хрватским и српским и босанским пределима запоседнутим од стране хрватских усташких банда: све до малог детета било је поклано 600 000 до 850 000 православних Срба. Римо-католички свећеници и редовници францискани су сарађивали при овим убијствима као убице или као команданти концентрационих логора, не баш ретко они су били и зачетници (тих подлих убијстава). То убијање је вршено пред очима Рима. Хрватска држава Анте Павелића исказивала се као строго католичка; она је имала своје претставнике у Риму . . . Италијански и немачки команданти су одвраћали очи са ужасом. Рим је ћутао . . .

Неколико реченица из овог текста ваља овековечити у оригиналу: *Der Mord an den Serben in den kroatischen und von Ustaschabanden besetzten serbischen und bosnischen Gebieten. Bis zum Kleinkind herab wurden etwa 600 000 bis 850 000 orthodoxe Serben abgeschlachtet . . . Die italienischen und deutschen Befehlshaber wandten ihre Augen mit Entsetzen ab. Rom schwieg.*

Сад долази једна реченица (стр. 549) која наоко брани Рим, али тим више окривљује Хрвате .Она гласи: “Куријални Рим Пија XII свакако није желео ова подла убијства. Али је он прешао преко овог геноцида јер се надао да ће

напоследку моћи освојити Балкан и Цариград, Источну цркву са једним одлучним ударом подјармити ...”

На страни 593 каже: “Анте Павелић, један од највећих подлих убица овога столећа, умро је у Мадриду са благословом папе . . .”

То су најглавнији изводи из књиге Фридриха Хеера о Адолфу Хитлеру који се на нас односе. Има их још, али су ови довољни да покажу и Србима и Хрватима да геноцид Хрвата над Србима није заборављен и да му важни европски писци још увек поклањају дужну пажњу. Ми смо захвални писцу на томе.

У преводу сам понеку реч изнео хрватски, јер ми је то изгледало рељефније.

II. ЈОШ ЈЕДНА КЊИГА ИСТОГ ПИСЦА

I.

Кад сам већ био упозорен на Фридриха Хеера, онда више није био проблем потражити и друга његова дела у нади да ће се опет нешто слично наћи, али никад под очекиваним насловима. И нисам се преварио. Но прво треба нешто рећи и о писцу, што сам такође успео да напабирчим.

Фридрих Хеер је Аустријанац, рођен у самом Бечу за време Првог светског рата, 1916. У другом светском рату је учествовао као немачки војник (можда и официр) и био заробљен. Не стоји од кога. Али стоји да је одмах по свом повратку издао “дело које је изазвало општи интерес” под насловом “Говор непријатеља”. Мало затим је постао уредник немачког недељника “Бразда” (ди Фурхе) и хабилитирао се на Бечком универзитету 1949, а после постао и професор тога Универзитета, а истовремено, од 1961, главни драматург Бечког дворског позоришта (Бург театра).

Углавном се бави историјом и културном философијом. Одгојен чисто католички, он запажа декаденцију и странпутицу те цркве, које оштро осуђује. То је можда, и разлог да жигосе хрватска недела, увиђајући у њима огромну улогу Католичке цркве. Истоветни мотиви који су деловали и код неких других жигосача хрватских злочина, напр. Карлхаинца Дешнера, Карла

Фалкони и др. Сви су они писали без икаквог учешћа Срба, можда и са не много самилости према Србима, али су писали жигосући Католичку цркву ради помагања злочина, цркву у којој су крштени и васпитавани. То их, јамачно, боли а нама —то је добро дошло! Нека им је хвала.

Требало је, као што рекох, претрести сва штампана дела Фридриха Хеера, без обзира на наслов. Он је позоришни човек и бира театралне наслове. И то је, свакако, Један од разлога успеха његових књига. Нема свуда говора о нама.

II.

Али у једном његовом још новијем делу, издатом 1969 у Швајцарској, под насловом “Крсташки поход — јуче, данас, сутра?”(3) он понавља мање-више све што је рекао у књизи “Вера Адолфа Хитлера” али ипак не сасвим истоветно. Због тога ово ваља пренети, а и још због нечега: Нека се види да су злочини Хрвата из последњег рата још актуелни; нека се зна где су они жигосани и на који начин, да би се странци упозорили на те књиге, па чак и поједине ставове, и поједине стране. Зато ја, као и увек, текстуелно и буквално преводим изјаве странаца. Код већине писаца се ради о еминентним списатељима, што нашу позицију олакшава.

По овој књизи, и најновији догађаји, специјално из Другог светског рата, носе обележја крсташких похода или крсташких ратова. Док је у првој књизи Павелић био центар око кога се све вртело, овде је на првом плану католичка активност као таква.

На стр. 198 пише Хеер: “Крсташки поход Хитлеров не носи према њему име крсташких ратова. Али Хитлер не може и неће спречити да његови савезници поход на исток дискретно конципирају као крсташки рат и да га на медаљама за храброст декларирају као крсташки рат, да се у проповедима и говорима ангажирају за ‘католичку Маџарску’ за ‘католичку’ Словачку, и пре свега за ‘католичку’ Хрватску”.

Писац, дакле, обележава међу свим католичким државама, одн. међу државама инспирисаним и ангажованим за католицизам у орбиту “новог поретка” на прво место Хрватску, чак пре и од Словачке монсињора Тиса.

Сад он цитира Нојбахерову познату изјаву: “Херман Нојбахер, водећи аустријски националсоцијалиста, први националсоцијалистички градоначелник Беча, утврђује као посебан опуномоћеник немачког Министарства спољних послова за Југоисток: ‘Православни рецепт усташког вође и поглавника Хрватске, Анте Павелића, опомиње на верске ратове најкрвавије успомене: “Једна трећина мора постати католичка, трећина мора да напусти земљу, а трећина мора да умре. Последња тачка програма је извршена. Ако усташе тврде да су поклали милион Срба (заједно са одојчади, децом, женама и старцима), то је по моме мишљењу самохвалисаво претеривање. На основу извештаја које сам ја добио, ценим број закланих без одбране на три четврти милиона’.”

То је цитирано много пута, мислим прво од мене у српској заграничној штампи. Али је то добро понављати још чешће. Јер класичнијег сведока нема нити може бити. Нојбахер је био главни Хитлеров опуномоћеник за цео Балкан, и све су команде војске, све цивилне власти, чак и све СС формације морале да га снабдевају са траженим извештајима. Потпуније и сигурније није нико знао од њега. Зато ти његови бројеви не смеју да се модифицирају, ни на доле ни на горе. Они нека буду и за нас меродавни.

Колико се сећам, тај податак није био унео Едмон Парис у рукопис своје књиге “Хрватски геноцид”, јер или књига Нојбахера није била још изашла или ју још није био Парис добио. Ја сам је одмах послао Станку Драгосављевићу, који је, како ми је саопштио, та тврђења Нојбахера унео накнадно у текст књиге, јамачно по сагласности писца. Ово пишем да виде читаоци колико треба будности за одбрану српске ствари. Да је то изостало из књиге Ед. Париса, тешко би бар просечни читаоци на енглеском језику икад о томе нешто чули.

Сад пише Фридрих Хеер са своје стране: “Перманентни ‘крсташки поход’ ‘католичке државе Анте Павелића’ против Срба и православних произвео је ужасавање и одвратност високих вођа СС, који су код Химлера и Хитлера тражили да се предузму противмере”.

Ово је веома значајна тврдња, која је и мени била непозната, па је нисам унео ни у скорашњу књигу “Ко је крив за убијање Срба у НДХ”: саме

старешине убојних формација СС и шефови тајне службе Немачке ужасавали су се хрватским поступцима. Тражили су да предузму противмере, на шта јамачно Хитлер није пристао. Али је то свакако најаутентичнији доказ да се злочини Хрвата не могу пребацити на Немце, као што желе да учине данашњи владајући у Југославији, па чак и “југословенски” емигранти у иностранству. Ја имам стотине таквих примера, који овде не спадају. Потребно је само нагласити да је Хеер ово изнео на основу дугих и савесних проучавања. Зато овај став треба пренети и у оригиналу:

Der permanente “Kreuzzug” des “katholischen Staates” des Ante Pavelic gegen die Serben und Orthodoxen erregt selbst das Entsetzen und den Abscheu hoher SS-Führer, die bei Himmler und Hitler um Gegenmassnahmen ersuchen.

Онда каже Хеер: “Све Србе у најкраћем времену убити. То је наш програм” објављује францисканац Шимић. (, с. 199). Тај је податак узет од мене, али мене нико живи не цитира, и ја сам то на више места осудио и осудићу увек кад о томе будем писао. То свакако није фер: узети тако драгоцен податак од мене и онда наговорити Едмона Париса да га цитира као оригинал, као да га је он пронашао. Ја сам, као и увек, навео римски лист где сам то нашао, јер иначе не би био податак убедљив. Ја то чиним увек а то плагијаторима олакшује посао. Ја сам стотине података први пронашао у књигама, али нисам тражио да се то игде спомене (мада би центлмени то споменули, као што ја чиним увек, па чак и овде саопштавам да ме на Хеера упозорио Спасо Шараба. То нико не може да контролише али моја научничка савест ми то налаже). Податак о коме је реч, горе цитиран, кога је Дешнер узео за мото свога поглавља о Хрватској у књизи “Са Богом и фашистима” није нико од Срба знао нити би икад дознао да ја нисам био тог дана у Риму и набавио лист “Темпо”. Као доказ да сам ја једини то знао, дао сам после у књизи ”Ко је крив за убијање Срба у НДХ” оригинал тога става. Ја за Српство радим цабе, али не значи да свако може моје резултате рада за себе да књижи.

Сад се Хеер осврће на ову изјаву фратора Шимића, кога он, као и други, назива Симић: “Како би ова парола имала да се реализује, произлази недвосмислено из изјаве чланова владе. Министар спољних послова др. Младе Лорковић захтева ‘да хрватски народ мора да уништи све стране

елементе који слабе његове снаге; ти елементи су Срби и Јевреји'. Др Миле Будак изјављује: 'Ми ћемо убити један део Срба, протерати други, а остатак (трећи део) који ће бити принуђен да прихвати католичку веру, биће интегрисан у хрватски народ'."

То је више пута наведено, али последњи пут сад, 1969. одн. 1970. Добро је то увек понављати да се не заборави. И добро је што странци то понављају, а не Срби.

Ми имамо право да бар на то укажемо. То ја и чиним. *Superflua non posent.*

Фр. Хеер пише даље: "У извршењу тога програма беху 299 српских цркава опљачкане и уништене, беху 600 до 800 хиљада Срба убијени. Цркве беху претворене у клаонице. 'После су се наша деца на ражању са удовима (деловима тела) још унакаженим од бола'. И ово треба немачки навести, бар ове две последње реченице: *Kirchen werden in Schlachthöfe verwandelt. 'Man findet später aufgespiesste Kinder mit noch vor Schmerz gekrümmten Gliedern'*.

Хеер пише даље (идем): "Државни поглавник показује при једном интервјуу Курцију Малапарту кошару која му је стојала на столу: 'Дар мојих верних усташа. 40 фунти људских очију'. И ово је позната епизода, можда најстрашнија од свих у тој криминалној држави. Ја сам је већ према оригиналу пренео српској јавности (Примери хрватске културе V књига); други су чинили према преводима на стране језике, што је такође добро.

Разумљива је ствар да Хрвати у емиграцији (од оних у земљи то крије комунистичко-хрватски режим) ова тврђења Малапарте хоће да претставе као једну литерарну дигресију. То је лаж: Малапарте износи у целој књизи своје доживљаје како их је видео и доживео. Он их, разуме се, литерарно и драматски приказује, али при томе ништа не измишља и не додаје, најмање збивања и догађаје, "чињенице". Кад би то чинио само у једној ствари, цела његова књига и сва остала његова дела пала би у дискредит. Овде, уосталом, није био сам: он се позива на присутног сведока, који му је чак дао иницијативу да покрене питање шта је у кошари, на краљевско-италијанског изванредног посланика и опуномоћеног министра Казертана. Овај је живео још кад је та књига изашла и никад је није опоречио. А и деманти са хрватске

стране су некако тихи, несигурни, неуубедљиви. У недоумици су, у пометњи. Јер, заиста, тако нешто није забележено у целој историји човечанства. И ми захваљујемо не само племенитом италијанском књижевнику Курцију Малапарте на овом драгоценом податку, већ и свима онима страним писцима, нарочито италијанским и немачким који те податке даље распростиру.

Уосталом неколико је италијанских писаца саопштило, неколико италијанских официра, да су у Далмацији (чини ми се у Дубровнику) лица која шећу главним улицама са гирландом људских очију. Сведочанства Курција Малапарте и слично остају као вечна љага на један режим и на народ који је тај режим овластио, а у име његово та дела. Какав им је био поглавник, такви су углавном сви они.

Фридрих Хеер пише даље (, с. 199): “Хрватски свештеници, а пре свих других францисканци лаћају се оружја — сматрају се као крсташи позвати да истребе ‘невернике’. Свештеник Дионис Јуричев исповеда: ‘Није више никакав грех убити дете од седам година ако се огрешо о законе усташа. Иако ја носим одећу свештеника, често морам да се латим машинске пушке’ (свакако је рекао хрватски “стројница”, ако се не варам ЛМК). Један други објављује: ‘Досада, драга браћо, ми смо нашу веру штитили крижом (крстом) и бревиром (молитвеником); сад је дошло време револвера и пушке’.

У хрватским концентрационим логорима преузимају често францисканци вођство и целатске послове. Францискански стипендијат Брзица одрубљује главе једне једине ноћи, 29. августа 1942, нарочитим ножем хиљаду-тристашездесеторици. Францискан Мирослав Филиповић-Мајсторовић носи почасни назив “брат ђаво”.

Чини ми се да су га звали “фра сотона”, а то је тачан немачки превод “брат ђаво”. Фридрих Хеер као да хоће рећи како се тај фратар поноси овим називом. Реч стипендијат ја не умем тачно да prevedем, мада мислим да је то будући фратар, који се спрема за фратра. Као што се види, ја увек кажем францисканац, а не фрањевац, јер ми у Аустрији до 1918, тако смо их звали. И самога цара звали смо Франц Јосиф, а никако Фрања Јосип. То се строго пазило, па чак и на сликама у скоро природној величини које су добивали

православни парохијски уреди, стојало је, разуме се ћирилицом, Франц Јосиф са целом титулатуром (краљ, марграф итд., да заврши: “велики војвода војводства сербскога”).

Наш је превод, као и другде, као и увек, сасвим веран. Сам писац каже “хрватски свештеници” а не чак ни католички. Он каже “хрватски концентрациони логори”, а не усташки итд. Тачно како ја преводим. Али други тако не преводе, већ лица високе интелигенције и највиших положаја у земљи, кад цитирају страног писца који каже “хрватски” преводе са “усташки”. Мени је непријатно именовати та лица, али се онда њиховим преводима може поклонити слаба вера.

Рекапитулативно каже Хеер: “Прастара, архајска мржња народа, потхрањивана старим традицијама верског рата против Турака и Православних, оживљује у ‘католичкој држави’ Хрватској и потхрањује се смишљеном пропагандом.

Узалуд се обраћају вође католичких Словенаца 1. марта 1942. на католичког бискупа у Београду Ујчића са меморандумом одређеним за Рим у коме стоји: ‘У независној држави Хрватској сви су православни владике и свештеници или убијени, или ухапшени или упућени у концентрационе логоре, њихове цркве порушене или заплењене. Признати главни циљ политичара у Загребу је збрисати српско становништво у Хрватској. Коонверзије (превере) на католицизам немају ништа заједничког са верским убеђењем, то су понижавајући поступци за католичку цркву, чији углед и достојанство тиме премного излажу неприлици’.”

Ово је преведено са немачког; можда би са словеначког оригинала било лепше. Упозоравам да је Ујчић био надбискуп Београда и да је Словенац из Истре (то ми је саопштио његов братанац у Новом Саду, где је био професор Трговачке академије, а ја изасланик министров на матури).

Онда износи Хеер, својим речима, како Словенци одн. “словенски католици” моле бискупа да се заузме код Свете Столице да заштити Србе и њихово свештенство, као и цркве.

Хеер пише даље (идем, стр. 200): “Рим је добро информисан о збивањима у Хрватској. Многобројни виши италијански официри отворено шаљу извештаје, поражени зверствима. Ватикан ћути. 27. марта 1942. изражава своје ‘задовољство’ са поступцима хрватских бискупа и шаље им апостолски благослов. Главни виновник за масовна убијства, поглавник Павелић, умире 1954. у Мадриду са благословом папе Пија XII. Побегли масовни убице стижу у Шпанију са црквеном помоћи ...” Само две раније реченице у оригиналу, јер нам изгледају веома важне: *Zahlreiche hohe italienische Offiziere berichten freiemütig, entsetzt, über die Greuel. Der Vatikan schweigt.*

Затим Хеер каже како је тобоже Степинац протестирао, али “јавност није о томе ништа чула”, а затим да је по свршетку II светског рата тражио од Америке да “употреби своју атомску снагу да би Москву и Београд довели до западне цивилизације док још није касно”.

Признајем да то први пут чујем, и штета што писац не наводи извор. На другима је да то утврде. Јер би то значило да је Степинац тражио продужење зверства према Србима.

Овај део о Хрватима закључује Хеер у овој књизи: “Крижари се зову још данас хрватска удружења која имају свој главни стан у Минхену и очекују х (икс) дан да започне трећи светски рат”.

Тиме и ми закључујемо приказ ове књиге.

III. ОВОГОДИШЊА КЊИГА ЈЕДНОГ ЗНАТНОГ НЕМАЧКОГ ПУБЛИЦИСТЕ

I.

У истој години кад ово пишем (1974) изашла је у Пипер издању (Минхен-Цирих) једна позамашна књига младог али већ истакнутог немачког писца Клауса Либе, под насловом “6 пута Југославија, 1 пут Албанија”, на коју ме упозорио Ратко Парезанин, новинар из Минхена. Књига је изашла у серији “Панораме модерног света” где је више писаца изнело своје описе многих држава и крајева Европе (усто још северне и јужне Америке и Израела).

Свуда је преднаслов: толико и толико пута. Ваљда је писац толико пута посетио ове земље.

Према томе је Либе Југославију посетио 6 пута, али у размаку од 20 година, како стоји на омоту корица исте књиге. Ту је дат и кратак животопис Либеа. Он је врло млад човек: рођен 1938. у Берлину. Значи годину дана пре почетка Другог светског рата. Био је у почетним разредима основне школе кад је рат докончан. Није заслепљен трагедијом рата (мада га је можда као дечак у Берлину искусио).

За разлику од Хеерових књига, ова је писана са Мање тенденција. Па ипак је нашао места, сразмерно не много, да окарактерише и осуди хрватске злочине над Србима. Ово је тим драгоценије што се он слободно кретао по земљи и црпео податке, тако рећи, на лицу места. Он није ни најмање непријатељ комунистичке Југославије а ни Хрвата. Напротив, могло би се рећи, ма да покушава да заиста буде што је више могуће објективан. Специјална важност је да је књига сасвим нова.

Ето, из те његове најновије књиге пренећемо неке ставове (4).

Либе је своју књигу поделио, после општих разматрања, углавном према званичној територијалној подели: засебан одељак је дао свакој републици и покрајини. Према томе морамо следити на исти начин његова излагања. Разуме се да ће за нашу тезу највише материјала бити у одељцима о Хрватској и о Босни.

Но већ у одељку о Србији, где говори о распаду Југославије спомиње и појаву “нове” Хрватске, па каже (стр. 54): “У Хрватској се етаблирала ‘независна држава Хрватска’ ношена од фашистичких усташа, а потпомогнута од Хитлера и Мусолинија. Она доби пределе Босне и Херцеговине, као и српски Срем, распростре дакле своју власт до пред капије Београда где Сава сачињаваше границу ...”

На страни 57 спомиње борбе “немачких окупационих трупа, Титових партизана и Михаиловићевих четника” “кад, као четврта сила наиђоше у босанским и хрватским пределима Југославије јединице хрватских усташа као појачање на немачкој страни ...” Наглашавамо да то Немац пише!

При опису Војводине, на страни 193 осврће се Либе још једном на Срем и каже: “Њихов (српски) високи замак (бастион) лежи у Срему, који поред Срба једва да зна до данас за неку другу нацију. Ту, на обронцима Фрушке Горе, јужно од Дунава и у најтешњем додиру са српским пределима завојштеним од Турака, основа се под хабзбуршким патронатом она Нова Србија која не напушта српску идеју. Небројени манастири настадоше у шумовитим долинама Фрушке Горе, који су континуирано продужили националне и верске традиције средњевековних задужбина Косова Поља, Ибарске долине и Моравске низије: Крушедол, Хопово, Гргетек, Раковац, Шишатовач и многи многи други. Неки су још манастири, али многи леже као руине. Они су пали у Другом светском рату као жртва трагичног српско-хрватског спора, кад је братска свађа добила својства верског рата. Хрватски усташки покрет, од католичке цркве бар неспречен у прогону Срба у име вере, баш је овде у Срему, који је за време рата био придодат хрватској независној усташкој држави, свој бес истућњео на српскоправославним црквама, криво и са огњем. Све је претворено у прах и пепео што им је изгледало као символ Српства, све је убијано што се није хтело силом да превери у католичанство. После рата није црква Србије имала средстава да рестаурира манастире, а држава није показала никакав посебан интерес за то, изузимајући неке изузетне случајеве као што је Хопово. Сад се почела интересовати за судбину пропалих руина, али највећи део ових манастира је, како изгледа, пао у заборав за сва времена . .

Неколико реченица у оригиналу: Ihre (serbische) Hochburg liegt in Srem, das neben den bis heute kaum andere Nationalitäten kennt. Hier entwickelt sich unter habsburgischen Patronat jenes Neuserbien, das die serbische Idee nicht verloren gibt . . . Die kroatische Ustascha-Bewegung von der katholischen Kirche in ihrer Serbenjagd im Namen des Glaubens zumindest nicht gehindert ... hat gerade hier in Srem in den serbisch-orthodoxen Klöstern ihren Hass ausgetobt, blutig und mit Feuer. Man legte in Schutt und Asche, was man als Symbol des Serbentums ansah, man mordete, wer sich nicht zum Katholizismus zwangbekehren lassen wollte . . .

III.

После Србије одн. Војводине писац прелази на Хрватску и каже како су настали и где су вежбани усташе и онда додаје (стр. 222): “После преузимања власти од националсоцијалиста у Немачкој добише усташе не само још једно појачање, већ преузеше са своје стране расистичке елементе националсоцијалистичког програма који су одговарали специјалним југословенским условима. Срби, Јевреји и Цигани, то су биле националне и верске групе од којих будућа Хрватска мора да буде очишћена. Кад су немачке трупе напале Југославију 6. априла 1941., хрватско становништво их је поздравило са ликованем . . . као калауза једне слободне хрватске државе. Ту државу узеше усташе одма у своје руке . . .”

Недуго потом настало је отрежњење, па чак и шок. “Јер сан о својој држави поста крваво марионетско позориште ... 17. априла већ се Павелић поставио на чело државе као ‘вођа’ као ‘поглавник’. Међу првим актима ‘независне’ државе спадало је уступање хрватских предела Италији и Угарској. Усташка држава је за то обе штећена са целом Босном и Херцеговином и са деловима Војводине настањеним претежно Србима . . . Али Хрватска беше нека држава у којој не ‘беше више места за Србе, Јевреје и Цигане’. Немилосрдно прогањање Срба од стране усташа, тамањење Јевреја и Цигана, то не беше ни у ком случају адекватни одговор за време од 1918. до 1941. Све је то вршено у име хрватског народа . . .”

С. 224. “Нешто друго, што се јављало стално као тамна мрља, има да се дода. Усташе вођаху своју фашистичку, расистичку политику са великохрватским циљевима. Пре свега другога вршаху принудно католизирање православних Срба. Ко се опирао да се принудно провери, клечећи често пред провалијом са оружјем (усташа) за леђима, при чему је био довољан удар чизме у леђа да буде стропоштан, он је био или стрељан или бачен у јаму. Само овом расном лудилу, коме верске и националне фантазије претстављаху нешто што се не може одвојити, пали су као жртва у ратним годинама између 600.000 и 800.000 Срба”.

“Многима би било лакше на души кад би се све то могло да стави у рабош усташама и националсоцијализму. Али су значајни кругови католичке цркве

у Хрватској у томе учествовали. За њих се пружила прилика да наставе стари проселитски (“мисионски”) поступак против православних Срба који је био прекинут турском најездом, нарочито у Босни. Хрватски католицизам, који је по свом бићу увек био најтешње повезан са националном спознајом Хрвата, нађе овде поље, иако крваво, да ширећи хрватску државну моћ појача и моћ цркве. Надбискуп Загреба, који се тада звао Аграм, Алојзије Степинац, био је кључна фигура тога војевања за душе вршеног са оружјем у руци . . .”.

Сад Либе указује на улогу католичког клира у Хрватској, и то веома опширно излаже. Дуго сам мислио да ли да све то пренесем па сам се ипак решио за пренос, па чак дајем и оригиналног текста. На истој страни (224) почиње и пуне три стране обухвата овај текст:

“Тешко је то, као и код свих других уплетања цркве у чисто световне поступке, праведно одмерити. Ништа ми не изгледа глупље него сво хрватско католичанство учинити паушално одговорним за ова збивања. Ништа није при томе толико неумесно него идентификовати учешће појединих католичких свештеника, чак и оних из више јерархије, у крвавим ексцесима против иноверних Срба са ‘католичком црквом’. Што је речено за расположење и положај хрватског народа у тим годинама, вреди јамачно у појединостима и за католички клир. Просто је непојмљиво да је ужасне прогоне Срба одобравао у својој целини. Али постоје непобитни документи, постоје изјаве хиљада Срба који су умакли масакрима. Ко је ту сасвим сигуран да је то за католичког свећеника просто неспојиво са његовим позивом нека мало тачније погледа поједине фотографије у народноослободилачком музеју у Загребу. Несвето разбојничко тројство између немачке окупационе власти, клерикално фашистичких усташа и кругова католичке цркве Хрватске за мене говоре најјасније у овој слици: Она показује три човека пред низом тек стрељаних. Њихов изглед указује задовољство. То су, један до другог, немачки војник у униформи, присташа хрватских усташа у униформи и са пушком, и францисканац у калуђерској ризи.

Чак кад би то били појединачни случајеви, што нажалост не стоји, они осветљавају тадашњу хрватску али такође и ватиканску сценарију. Пре свега хрватски католицизам био је од почетка, од како се већ неколико векова

профилирао као последњи хришћански бастион против Ислама, али такође најуже идентификовао са националном идејом Хрватске, (био је) значајна ако не и најзначајнија сила у земљи. Хрватски и католички, то се овде слило још уже у један једини појам него у другим католичким земљама. Надбискуп Загреба био је човек, који је сасвим независно од свог личног карактера, својих људских квалификација, требало да каже само једну реч, и већ би снагом свога ауторитета учинио да не би било никога у Хрватској да га не послуша. Црква је била, нарочито по селима која су била верујућа, а не, како им се често подмеће, у првом реду националистичка, водећа, меродавна сила хрватства. Само једна реч, чак и у световним стварима, и милиони Хрвата би то примили као догму, и ако би њихов црквени поглавар због тога допао опасности, они би се једнодушно сјатили око архиепископа Степинца. А он — је ћутао! Има индиција да су му крвави прогони Срба били дубоко огавни, али се и то може двојачко схватити, јер има разлога веровати да је он углавном из канонских разлога био против бесмислене масовне конверзије. Масовне провере са принудом по важећем католичком праву су ништавне. Ове сумње црквених поглавара споља су наслагане сувише демонстративним учешћем католичке цркве Хрватске у политичком животу, у практикама усташа. Тако су бискупи и свећеници благосиљали усташке заставе и оружја пре него су оне ступиле у борбу душа против Срба. Католичке проминенце су учествовале на чисто државним велелепним свечаностима. Павелићев рођендан је у загребачкој катедрали прослављен као да се ради о највишем празнику Богородице. То се све може донекле објаснити извесном историјском наклоношћу католицизма да учествује у власти; не само то, него да и сам он (католицизам) буде власт. Баш Балкан као поприште борбе о премоћи Рима и Византа има своју сопствену традицију. И ова борба је вођена искључиво политичким мотивима. Усташка Хрватска је пружила цркви форум да се на то надовеже. Понашање црквених кнезова, дакле, ако се то објасни историјским развојем, није тако неразумљиво” (то значи да је донекле разумљиво, ЛМК).

“Са једног другог погледа пак, мора то изгледати непојмљиво, да су ови људи били душебрижници. Јер што се тих година збивало у Хрватској, то се збивало у пуној јавности. Усташе нису прикривали своја дела, нису чак покушали, као што су чинили националсоцијалисти на почетку свога прогона

Јевреја, да баце вео тајне изнад тога. Сваки је у Хрватској то знао, а о томе да се клир са тим ексцесима увек изнова забављао, имамо доста доказа из његових сопствених редова. Можда би једна реч из Ватикана, једна моћна реч папина била довољна да олакша дилему загребачког архиепископа. Али је и папа Пије XII ћутао, иако је у самом Ватикану било кругова који су узнемирени због догађаја у Хрватској, који су били тако уско повезани са католичком црквом. Ватикан је ћутао!

Можда ће историчари, после много деценија, слободни од мотива својих погледа на свет и пошто сазнају садржај по могућству свих докумената које поседују обе стране, можда ће они моћи изнаћи колико је заплетане католичке цркве у овим најмрачнијим годинама целокупне хрватске историје било мање него кривица, било више него постати сукривац, а да се уопште не говори о моралној страни, која црквеним људима тако добро приличи. И сигурно ће се тада моћи наћи и потврда да би многи католички свештеник рескирао свој живот ако би се према прогонима понашао људски, хришћански. Можда их је било више који су то ћутећи чинили него оних који су о неделима ћутали . .

Неколико одломака ћемо пренети у оригиналу, оне одломке који нам изгледају најдрастичнији, али такође и највише вредни помена.

(S. 224): Die Ustaschi verfochten ihre faschistische, rassistische Politik mit großkroatischen Zielen. Vor allem aber betrieben sie die Zwangskatholisierung der orthodoxen Serben. Wer sich nicht zum Katholizismus zwangsbekehren lassen wollte, oft mit der Waffe bereits im Rücken, vor einem Abgrund kniend, in den ein Siefeltritt ihn hinabstoßen konnte, der wurde erschossen, der wurde hinabgestoßen. Alleine diesem Rassenwahn, in dem nationale und religiöse Phantasien eine nicht zu trennende Einheit darstellten, fielen in den Kriegsjahren zwischen 500.000 und 800.000 Serben zum Opfer.

Es wäre vielen leichter ums Herz, wenn man dies der Ustascha und dem Nationalsozialismus allein anlasten könnte. Aber bedeutende Kreise der katholischen Kirche in Kroatien beteiligten sich daran. Für sie war es eine Wiederaufnahme des alten, durch den Türkeneinfall unterbrochenen Missionsfeldzug gegen die orthodoxen Serben, vornehmlich in Bosnien. Der

kroatische Katholizismus, der seinem Wesen nach stets engstens mit dem Nationalverständnis der Kroaten verbunden war, fand hier ein Feld, wenn auch ein blutiges, um im Gefolge der Ausweitung der kroatischen Staatsmacht auch die Macht der Kirche auszubauen. Der Erzbischof von Zagreb, das damals Agram hieß, Aloysius Stepinac, wurde zur Schlüsselfigur dieses mit der Waffe in der Hand betriebenen Ringens um Seelen . . .

Was zur Stimmung und Lage im kroatischen Volk in diesen Jahren gesagt wurde, gilt gewiß im einzelnen auch für den katholischen Klerus. Es ist schlechterdings unvorstellbar, daß er die fürchterliche Serbenjagd in seiner Gesamtheit gutgeheißen haben soll. Aber es gibt unwiderlegbare Dokumente, es gibt die Aussagen Tausender den Massakern entkommender Serben. Wer da so ganz sicher ist, daß dies für einen katholischen Priester einfach unvereinbar mit seiner Berufung ist, der schaue sich im Volksbefreiungsmuseum in Zagreb manche Fotos einmal genauer an. Die unheilige mörderische Dreieinigkeit zwischen der deutschen Besatzungsmacht, der klerikal-faschistischen Ustascha und Kreisen der katholischen Kirche Kroatiens spricht für mich am deutlichsten aus diesem Bild: Es zeigt drei Männer vor einer Reihe soeben Erschossener. Ihre Gesichter verraten Zufriedenheit. Es sind nebeneinander ein deutscher Soldat in Uniform, ein kroatischer Ustascha-Angehöriger in Uniform und mit Gewehr und ein Franziskanermönch in Kutte . . .

(S. 226): Unbegreiflich aber muß es auch aus einem anderen Blickwinkel scheinen, aus dem, daß diese Männer doch auch Seelsorger waren. Was nämlich in diesen Jahren in Kroatien geschah, geschah in aller Öffentlichkeit. Die ustaschi machten aus ihrem Treiben keinerlei Hehl, versuchten gar nicht erst, wie die Nationalsozialisten zu Anfang ihrer Judenverfolgung, einen Schleier des Geheimnisses darüber zu werfen. Jeder in Kroatien hat es gewusst, und dafür, daß sich auch der Klerus mit diesen Exzessen immer wieder beschäftigt hat, gibt es Beweise genug aus seinen eigenen Reihen.

IV.

Долази пишчев одељак о Босни. Писац износи историјат међунационалних односа у БиХ, да онда на страни 269. директно каже:

“Одлучан преокрет наиђе са Хитлеровим препадом на Југославију. Кад је априла 1941, извикана ‘независна држава Хрватска’, придодата јој је читава Босна, дакле претежно Србима насељени централни и јужни предели. Фашистички усташе, чија је држава била Хрватска, почеше одма и у исти мах (са разних страна, ЛМК) да се надовежу на једно рђаво завештање босанске прошлости чије нам оживљење средином XX века изгледа као пун анахронизам. То такође јасно доказује како је мало прва половина (тога столећа, ЛМК) умела да ублажи фундаменталне, историјом остављене противности и опреке. Свуда, у пределима којим су завладали и у којима су се могли јаче да ослоне у својим акцијама против нехрватског становништва на немачку и италијанску залеђину почеше усташе да силом католизирају православне Србе. Пошто ови осташе верни својој религији, почеше да их масовно убијају. Тај верски рат се одигравао углавном у Босни, он је био наставак оног страшног завојевања око ове брдовите земље, које је Босну учинило поприштем средњовековних верских свађа и то још пре турског земана, и то из разлога веће снаге, чак и држава које су свагдашњу религију (тј. религију тога времена, ЛМК) означавали на својим заставама” (толико су јој биле одане, ЛМК).

Овде морам да прекинем да читаоцима покажем ка ко велике и тешке реченице, уплетене другим реченицама, писац има, као и већи део других немачких писаца. То је просто непреводиво на српски. Ја често прекинем реченицу у две или три само да се не удаљим од текста, али ако преводилац жели да остане веран тексту, мора да употреби многе рогобатности. Код писаца италијанских и француских тога нема, јер је наша синтакса приближна њиховој.

Сад да продужимо са директним преводом. Стр. 269:

“У средњовековном варварству нису усташе заостале иза својих претходника. Интересантно је, и то се мора подвући, да су они чак и Турке, што се тиче ужаса и бестијалности својих метода, ставили у засенак. Османлије, које су у Босни спровеле ислам, то су ипак вршиле с респектом и према религији оних које су хтели да провере за себе. А под усташама, са чијом се крвавом хајком идентификовао и један део католичког клира, а од које се други далеко већи део није сматрао хитним да дистанцира, нису се

појавиле за Србе тако просте штете као што би било плаћање већих пореза за православне, овде у двоструком смислу речи православне.” (Што му то значи не знам, ЛМК).

“Или постати католик, или смрт. Ово гоњење Срба од стране усташа по правилима средњевековне верске борбе стојало је живота стотине хиљада... ” Сад спомиње писац са једном реченицом четничке освете и наставља “Остаје фацит да се Босна, мешана српско-хрватска земља гушила тих годвна у бујицама крви која је текла из верских мотива. Свакако, и то се мора додати сасвим јасно, да су ови религиозни основи највећим делом послужили као претекст да своје антисрпске националне осећаје избесне . . .”

Писац (Клаус Либе) опомиње да је Босна имала и периоде мирне конексистенције трију вера. У последњем рату све се изврнуло. “И босански муслимани пређоше највећим делом на страну владајућих усташа, светише се Србима на претрпљена понижења која су морали да претрпе од одласка Турака . .

На страни 271 писац каже да су Срби доцније јачали Титове партизане. “Срби Босне и Херцеговине су то чинили, јер је то била једина сила која их је могла да заштити од ексцеса усташа . . . Муслимани су се борили испочетка појединачно а после све више на њиховој страни, и све више и више нађоше партизани помоћ хрватског становништва којем је био одвратан крвави покољ који су усташе вршиле над Србима у њихово име . . .”(С.272)

На страни 283 Клаус Либе даје доста места опису сефардијских Јевреја у Босни. Он пише дословно: “Сефардијски Јевреји, који некад нађоше у срцу Босне уточишта од верских прогона, постадоше сами у Другом светском рату жртве побеснелог религиозног лудила хрватских усташа и Немаца. Они сад недостају томе граду, који је, као ниједан у Југославији, био њихов”.

Све је ово тачно што пише Либе. Сарајево је имало процентуално највише Јевреја у Југославији (за њим Битољ). То је био центар сефардијских Јевреја у Југославији и Јеврејима специјално прирастао за срце. И они су убијани тачно “од хрватских усташа и Немаца”, док се све српске жртве имају уписати искључиво на рабош Хрвата. Немци су чак то осуђивали и згражали се, како сам Либе пред овим каже. Убијање Јевреја и Цигана спада великим

делом на конто Немаца, и то само њих. Прогоне Срба су можда каткад одобравали али никад захтевали.

А сад оригинални извештаји Клауса Либе:

S. 269: Eine einschneidende Änderung kam mit Hitlers Überfall auf Jugoslawien. Als im April 1941 der "Unabhängige Staat Kroatien" ausgerufen wurde, schlug man ihm ganz Bosnien zu, also auch die vorwiegend von Serben besiedelten zentralen und südlichen Gebiete. Die faschistischen Ustaschi, deren Staat dieses Kroatien war, begannen sofort und zügig, an ein schlimmes Vermächtnis der bosnischen Vergangenheit anzuknüpfen, dessen Wiedererlebung Mitte des 20. Jahrhundert uns als völlig Anachronismus erscheint, aber auch deutlich unter Beweis stellt, wie wenig die erste Hälfte die fundamentalen, von der Geschichte hinterlassenen Gegensätze und Widersprüche Jugoslawiens zu mildern vermocht hatte. Überall in den von ihnen beherrschten Gebieten, in denen sie sich weitgehend auf deutsche und italienische Rückendeckung bei ihren Aktionen gegen die nichtkroatische Bevölkerung stützen konnten, begannen die Ustaschi, die orthodoxen Serben zwangsweise zu katholisieren. Da diese an ihrem Glauben festhielten, wurden sie massenweise umgebracht. Dieser Religionskrieg spielte sich hauptsächlich in Bosnien ab, er wurde zu einer schauerlichen Fortsetzung jenes Ringens um dieses Bergland, das einst noch vor den Zeiten der Türken aus Gründen der Macht, der Vorherrschaft auch der Staaten die die jeweilige Religion auf ihre Fahnen geschrieben hatten, Bosnien zum Schauplatz mittel-alterlichen Religionsfehden hatte erden lassen.

Und an mittelalterlicher Barbarei standen die Ustaschi ihren Vorläufern nicht nach. Es ist bezeichnend und muß festgehalten werden, daß sie selbst die Türken an Grausamkeit und Bestialität ihrer Methoden in den Schatten stellten. Die Osmanen, die den Islam in Bosnien durchsetzten, taten es dennoch unter Respekt auch für die Religion derer, die sich zu ihm nicht bekennen wollten. Nun aber, unter den Ustaschi, mit deren blutigem Treiben sich ein Teil des katholischen Klerus identifizierte und von dem ein weit größerer sich zu distanzieren nicht gedrängt fühlte, gab es die Fragen von Nachteilen so simpler Art, wie höhere Steuern für die ortodoxen, hier im doppelten Sinne des Wortes Rechtgläubiger, für die Serben nicht.

Katholisch werden oder Tod: Diese nach den Regeln des mittelalterlichen Religionszwistes geführte Serbenjagd der Ustaschi hat Hunderttausenden das Leben gekostet. Sie wurde dort, wo die serbischen, antikommunistischen Widerstandskämpfer, die Cetniks, Gebiete kontrollierten, mit nicht weniger grausamen Ausschreitungen gegen die kroatische Bevölkerung beantwortet. Als Fazit bleibt, daß Bosnien als gemischt besiedeltes, serbisch-kroatisches Land in diesen Jahren in Strömen von Blut erstickte, die aus religiösen Motiven flössen. Freilich, das sei auch unmißverständlich hinzugefügt, dienten diese religiösen Gründe den Ustaschi meist nur zum Vorwand für ihre antiserbischen nationalen Ressentiments, die sie nun austoben konnten.

S. 270: Und die bosnischen Muslimanen gingen meist auf die Seite der herrschenden Ustaschi über, rächten sich an den Serben für die erlittene Demütigung, die sie seit dem Abzug der Türken hatten hinnehmen müssen. Unausgegrenzte nationale und religiöse Gegensätze — gerade Bosnien in den Jahren des Zweiten Weltkrieges ist ein Beispiel, wie identisch sie noch waren.

S. 271: Dann gingen die Leute zu Titos Partisanen. Die serbischen Bauern Bosniens und der Hercegovina taten es, weil dies die einzige Macht war, die sie vor den Excessen der Ustaschi schützte . . . ,

Das chauvinistische Blutbad, das die Ustaschi in Namen der kroatischen Bevölkerung unter den Serben angerichtet haben.

S. 283: Die sephardischen Juden, die einst im Herzen Bosniens Zuflucht vor religiöser Verfolgung fanden, werden im Zweiten Weltkrieg selbst Opfer des im Herzen Bosniens wütenden Religionswahn der kroatischen Ustaschi und der Deutschen.

IV. ЈОШ НЕКИ НАПИСИ

БАЧКОГ ШВАБЕ ЈОХАНА ВИШТА

Ми смо у обим претходним књигама цитирали извесне ставове некадашњег бачког Швабе а после изгнаника у Немачкој Јохана Вишта. Дали смо и његов животопис у књизи Хрватска зверства . . . (стр. 52 и даље). Међутим он је писао још доста ствари о нашим проблемима за које ја нисам знао. Цитира свуда сасвим брижно сву емигрантску српску литературу, чак и

најмање прилоге. Мене није цитирао никад, ни он ни други Немци, мада ја више од свих Срба узимам у заштиту Немце колико је то могуће. Разлог је прост: њима свима дају податке тзв. Збораши (“Љотићевци”) и ови бележе сваки чланчић често веома суспектозан свога партијског “друга”, а заобилазе све друге. То им не чини част.

Кад сам ја сазнао за Вишта и почео с њим кореспонденцију (он је био већ тешко болестан), он ми је послао неколико својих брошура и сепарата. Међу другима и расправу “Губици становништва Југославије у Другом светском рату” (5). Ту он на страни 48 пише дословно:

“Атроцитети у Хрватској иду претежно на конто Хрвата, специјално усташа . . . Догађало се више пута да су немачке трупе разоружавале усташке јединице које су се специјално одликовале у дивљаштву према српском становништву, као што је била ‘Црна легија’ и пук Францетића и других. Крвава Томићева акција у Срему август—септембар 1942. била је заустављена на енергичан протест ђенерала Недића у Берлину”.

Изречно он пише (5. с. 48): “Die Atrozitäten in Kroatien gehen überwiegend auf das Konto der Kroaten, namentlich der Ustaschas ... Es kam wiederholt vor, dass deutsche Truppen Ustascha-Einheiten, die sich durch ihre Grausamkeit gegen die serbische Bevölkerung besonders auszeichnete, wie die ‘Schwarze Legion’, das Regiment Francetic u.a. entwaffnete. Die blutige Tomic-Aktion in Syrmien August—September 1942 wurde auf energischen Protest des Generals Nedic in Berlin eingestellt”.

У аднотацији писац цитира неке податке из политичког архива берлинског Министарства спољних послова (6). Ту наводи писмо министра Рибентропа генералу Бенцеру у Београду, где стоји: “Што се тиче догађаја у Срему, то је посланство (немачко) у Загребу ово претресало с хрватском владом, што је довело до тога да је полицијски повереник Томић опозван. Такође у многобројним појединачним случајевима интервенисало се код оваквих догађаја с успехом од наших власти”.

Све је то свакако истина али је Томић опозван кад је кланицу завршио, па је добио још истакнутије место.

Вишт продужује: “Против ових крвавих клања усташа протестирао је и вођство немачке националне групе, нетакнуте личности фолксдојчера као евангелиски бискуп др Филип Поп, велики жупан Јакоб Еликер и др.

Али сви ови протести његових генерала (као Глезе-Хорстенауа између осталих) и увиђавних саветодаваца нису на Хитлера учинили никакав утисак. Кад му је генерал Варлимонт испричао при расправљању ситуацију о муслиманској ханцар дивизији да је било случајева да су они непријатељу исекли срце, Хитлер је одговорио: ‘То је вуршт’ (свеједно)’. Писац замера Хитлеру да он из политичких разлога није хтео да интервенира, док је “Немачко посланство у Загребу сасвим јасно заузело став против нечовечног курса усташа ...” Die deutsche Gesandtschaft in Agram nahm 1944. eindeutig Stellung für den unmenschlichen Ustaschakurs . . .

И на другим местима сам читао интервенције евангеличког немачког бискупа дра Филипа Поп. Међутим, кад су комунисти дошли на власт, они су обесили и дра Попа и “архиепископа Хрватске православне цркве” Гермогена, због колаборације са непријатељем, а арцибискупа Степинца нису ни затворили били док им није почео да пркоси. Он није био колаборатер, а носио је званичну функцију војног викара свих оружаних снага Хрватске!

V. ДОПУНЕ ИЗЈАВАМА ЈАКОБА АЛТМАЈЕРА

На страни 78 главне књиге изнете су неке изјаве члана немачког Бундестага Јакоба Алтмајера. Први податак који је дат према листу Американски Србобран објављен је много опширније у календару “Свечаник” који излази у Минхену, за годину 1954. То је писао епископ Николај (Велимировић), али ни он није навео одакле је податак узео. У аутентичност и добар превод не треба сумњати, али дабоме — људи који не раде на науци не знају ни за “научани апарат”. Тај став у календару гласи 11):

Додаћемо само изјаву члана парламента Западне Немачке Јакова Алтмајера, која гласи: “Запад је био забезекнут кад је гледао слике како усташе с бајонетима терају српско православно становништво да се покрштава у католичку веру”. И још: “Крвава владавина Павелићевих усташа постигла је максимум на пољу масовних покоља. Светска историја регистровала је многе крвнике и масовне убице; међутим ни један од њих

није био толико свиреп да је тражио да му се у корпама сервирају очи његових жртава. То је био специјалитет Павелића и његових усташа”.

Јакоб Алтмајер је писао још низ написа о нама и нашим страдањима у рату, али је то било махом непосредно иза II светског рата кад то од Срба није нико евидентирао. Сад је СНО у САД превео на енглески и умножио један његов чланак Хамбургер Ехо из 1946 (12). Из њега преносимо овај пасус:

Са Немцима и Италијанима су дошле банде хрватских усташа и квислинга, које су за тај моменат биле одавно припремљене и наставиле са убијањем једног и по милиона Срба. Онда је дошао Гестапо са његовим митраљезима и (покретним) гасним коморама. Док је Гебелсова војна радио станица у Београду свирала “Лили Марлен”, њена оштра мелодија је угушивала самртне крике 80.000 убијених Јевреја и десетине хиљада Југословена који су били изведени пред митраљезе . . . старци, младићи, жене и ђаци. Југославија је била претворена у кланицу.

Пре рата, око 8,000.000 Срба је живело у Југославији. Од тога броја, око 1 и по милион су варварске жртве рата и револуције.

VI. НЕКОЛИКО ДИРЕКТНИХ ИЗВЕШТАЈА

НЕМАЧКИХ НАДЛЕШТАВА

Ја нисам прегледао нити сам имао могућности да прегледам немачке архиве из Другог светског рата. То су чинила друга лица (нпр. Бросат) и ја сам из њих преузимао податке. Чиниће то и даље когод, али неких сензационалних података више бити неће.

Сад издаје у Југославији Војноисторијски институт тзв. Зборник докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије. Изашао је низ томова из сасвим разних извора. Из немачких само уколико се односи на Срем. И ти су подаци јако мањкави.

Овде ће се донети само неколико и то према исписима проф. Ферда Чулиновића (8) које ми је преписао Спасо Шараба из Калифорније. Сви су они из доцног лета 1942. Први дословце гласи (9):

Њемачки извјештај о недјелима усташа у Сријему “Министарству вањских послова Рајха

11. септембра 1942 . . . Ноћу 3/4 септембра 1942 стрељано је у Хрватској Митровици 700 ухапшених талаца. Примећено је да су при изласку из затвора српски таоци морали проћи кроз усташки шпалир до припремљеног аутобуса. При томе су усташе, наоружане цепаницама ударали по њима. На губилишту, поред стрељања, догађала су се и клања и други садистички изгреди. Тако су поред осталог, женама одсецали дојке . . .

Ови извјештаји поткрепљени су исказима једног очевидца. Овај је изјавио, да су усташки чиновници поклали Србе без пресуде Преког суда. Дешавало се да су женама дојке, а мушкарцима полни уд одсецали. Очевидцац је изјавио, да није могао дуже да гледа овај призор . .

Други је извештај Великог жупана из Вуковара од 23. августа 1942. њемачком министарству вањских послова — Берлин (10):

Министарству вањских послова (DVIII)
Господину саветнику посланства Триска
Берлин В 35

Предмет: Извештај о ситуацији у Срему.

У прилогу доставља се препис једног извештаја великог жупана др. Јакоба Еликера о ситуацији у Срему с молбом на знање

Милер, с.р., СС-штурмбанфирер
Живео Хитлер!

Овде ћемо донети само крај извештаја великог жупана Срема (“жупанија Вука”, ако се не варам) који је био Немац (фолксдојчер), јер се иначе говори у њему само о расположењу народа, а велики део извештаја није пренет од Чулиновића, што се види по тачкицама у тексту. Сам крај гласи:

. . . Данас ми је један усташки официр, на моје питање како ће се овде направити ред, одговорио, да ће сви Срби бити исељени из Срема. На питање — куда, објаснио је: на неко место, где ће пропасти . .

Трећи званични дипломатски извештај из Загреба пред крај 1942. доносимо према препису Спаса Шарабе из Чулиновића (8) и објављеном у Американском Србобрану. И он се налази у Зборнику докумената “народноослободилачког рата” (10). Он гласи ин екстензо:

Извештај немачког посланства у НДХ од 21. новембра 1942, Министаретву Спољних Послова Рајха о покољима Срба у Срему.

“Поводом свог унапређења у чин усташког капетана виши полицијски комесар Томић, је приредио велику разуздану пијанку. После ручка настало је пијанчење.

Када су сви били тотално пијани, почео је Томић да пуца из пиштоља. Као мета служиле су му скупоцене уљане слике и кристали. Око поноћи морало је неколико усташа да доведу из затвора неколико Срба у локал. Ти Срби су избодени ножевима, а усташе су из рана сисали крв.

Пре него што је Томић са својим штабом напустио Митровицу, присилио је шефа пореске управе, да одмах процени покретну имовину стрељаних Срба и да им преда. Пошто је шеф пореске управе то одбио, уперен је пиштољ на њега те је морао попустити. Томић и остали усташе куповали су намештај за багателу, натоварили на камионе и одвезли у Загреб. Одело стрељаних Срба поделили су међу собом.

За кратко време, које је Томић и његов штаб провео у Митровици, попили су 29 хектолитара вина.

Усташе су биле смештене у становима стрељаних Срба, а ти станови су темељно опљачкани”.

Четврти извештај преносимо из Чулиновића ин екстензо (он га је, изгледа, нешто скратио). Овакав гласи:

Извјештај њемачког посланства у НДХ о покољу у Сријему
“Прилог бр. 3 уз извештај од 11. јануара 1943. — Пол. 3, бр. 13 — А 4/43.
22. септембра 1942.

. . . У Хрватским Карловцима стигли су 9.9. увече органи Команде вишег полициског комесара Томића; по доласку приредили су оргије и том

приликом шенлучили. Ноћу између 1 и 5 часова ови органи ухапсили су око 450—500 православаца, и то од 14—15 годишњих младића, па навише све до 75 годишњих стараца, скоро сви православни младићи и људи (међу њима и бишег посланика Мађарског парламента и бившег предстојника “Матице српске” у Новом Саду, професора Врховца). Хапшеницима везане су руке жицом, и затворени по 120 у теретне вагоне, где су на железничкој станици у Карловцима 24 часа стајали без хране и воде, без да су могли изаћи из вагона; затим су транспортовани за Хрватску Митровицу. У међувремену неки су се вратили у Хрватске Карловце; о судбини осталих није ништа поближе познато. За време транспортовања кроз улице Хрватских Карловаца до железничке станице, убијени су двојица под изговором да су покушали бекство . . .” (Зборник НОР, том I, књ. 17, стр. 259).

Упозоравам да се под “Хрватским Карловцима” разумеју Сремски Карловци, а под “Хрватском Митровицом” Сремска Митровица. Они су им одмах дали хрватске називе и тиме “повјесни и етнички наслов” да припадају Хрватској и Хрватима!

Мада је немачки посланик у Загребу Каше био за политику чврсте руке против Срба, па је чак одобравао многа злодела “усташа”, било је момената кад се и он згражавао над злочинима у “независној Хрватској”. У данашњој Југославији, која се, канда, домогла архиве Немачког посланства у Загребу појави се с времена на време неки податак из те архиве. То иде доста оскудно, јер режим не жели да потпирује шизму између Срба и Хрвата. Али, како рекосмо, појави се каткад и такав податак (махом у контексту самохвалисања о исходу комунистичких борба у рату), тако у Политици од 12. фебруара 1975. при опису борба на Сремском фронту пред крај рата налазе се и два извештаја немачког посланства у Загребу о злочинима Хрвата у Срему, специјално о акцији “вишег редарственог повјереника велике жупе Вука” (то је ранија жупанија сремска, ЛМК) Виктора Томића, о коме је много писано и чије је смеђење Берлин тражио. Сам извештач Политике (13) каже: “Томић се уврстава у ред најгнуслијих усташких зликоваца”, а ту титулу није било лако добити (јер су сви били помахнитани зликовци).

Кад сам ово преписао из Политике, видим из коректуре да је први податак, извештај посланика Каше од 21. новембра 1942. већ пренет из

директних извора. Други, међутим, извештај посланика Кашеа од 11. јануара 1943. пренет је само делимично. У њему стоји и овај став:

“Од почетка септембра дошло је до многобројних крвавих изгреда приликом спровођења акција, које су очигледно имале за циљ да се униште интелектуалци и имућни православни грађани. Главну кривицу за рђави развој акције сноси сам директор полиције Томић, који је лично учествовао у таквим акцијама. У Митровици, где је премештена виша полицијска комисија из Вуковара, убијено је ноћу 3/4. септембра округло 700 православних талаца; том приликом дошло је до клања и садистичких изгреда. То исто поновило се ноћу 4/5. септембра у близини Митровице, када је 300 талаца на исти начин ликвидирано”.

Напабирчи се увек нових додатака, који ће се чак појављивати и после изласка ове књиге. Овде ћемо навести само два. Први који би допунио мало поглавље XIV књиге под насловом “Савремено евоцирање у немачким листовима злочина у ‘НДХ’.” Чешће се појављују такви написи у немачким новинама: у Немачкој, Аустрији, Швајцарској. Али ових има на стотине ако не хиљаде и евиденција је формално немогућа. Ми смо те податке износили само као доказ да злочини нису заборављени.

И у САД се појављују такви написи, али махом у вези екстрадиције мега злочинца Андрије Артуковића, који је нашао склониште у САД по начелу “спремни за дом”.

Овде се не наводи енглески писана штампа. Али има један интересантан случај баш из последњег времена. Један лист који излази на немачком у Чикагу донео је ту скоро (фебруара 1975) напис по том питању немачког листа у Минхену. (14). Оба листа спадају у немачку штампу, па ћемо донети само увод чланка. Он гласи:

“Лос Анжелес, јануара 1975 — Андрија Артуковић, који данас има 74 године, живи данас повучено у Серфсајду, предграђу Лос Анжелеса. За време Другог светског рата био је министар унутрашњих послова усташке хрватске владе, шеф политичке полиције и убилачких командоса Анте Павелића. То је било доба концентрационих логора, као што је Јасеновац, где су затвореници, пре стрељања, морали сами себи да ископају гроб.

После пада марионетске владе Павелића, Артуковић је побегао из Загреба, и са лажним документима, под именом Алојз Анић, дошао у СА Државе. Кад га је Југославија 1948 године ставила на листу комисије за ратне злочинце Уједињених Нација, бивши министар унутрашњих послова већ је био књиговођа свога брата у грађевинском предузећу П. и Ј. Артуковић у забаченом Серфсајду, на Тихом Океану. Он би до сада био заборављен да није сад покренут нов покушај америчке владе, трећи у току од 25 година, да се Андрија Артуковић прогна из СА Држава . . .”

II.

Други податак допуњује XV поглавље књиге под насловом “Ставови немачких лексикона и енциклопедија”. Ту сам казао да под речју Хрватска или Павелић нема помена о злочинима. Међутим, у најновијем, највећем, најрепрезентативнијем издању најбољег немачког лексикона “Брокхаузове енциклопедије у 20 томова” има о Павелићу ова карактеристична белешка (15) :

“Павелић Анте, хрватски диктатор, (1889—28.12. 1959). Са тлачењем и гоњењем Срба, Јевреја и Муслимана, сходно фашистичким претставама, покушао је да насилно спроведе јединство државе. 1945. побегао је у Аустрију, 1946. у Италију, 1948. у Аргентину”.

Сувише је то благо, но ипак значајно за карактеристику ругла од државе “НДХ”. Кад би Србија била самостална држава, њени научници би могли многе ствари да исправе и допуне у страним лексиконима и енциклопедијама. Иза њих би био не само ауторитет државе, већ документација из званичних извора. Нас емигранте нико не ферма.

Ипак горње речи треба дати у оригиналу:

Mit der Unterdrückung und Verfolgung der Serben, Juden und Moslimen suchte er, faschistischen Vorstellungen folgend, die nationale Einheit des Staates zu erzwingen.

Под речју “усташа” стоји у истој Енциклопедији (издање од 1974) још ово (16) : “У 1941. години гоњаху усташе са свирепомшћу Јевреје и православне Хришћане (већином Србе). Они су на тај начин натерали људе у партизански

покрет вођен од Тита . . .” У оригиналу : 1941: Mit Grausamkeit verfolgte die Ustascha Juden und orthodoxe Christen (meist Serben) . . .

УПОТРЕБЉЕНА ЛИТЕРАТУРА

(за Прву Главу)

1) Friedrich Heer, Der Glaube des Adolf Hitler. Bechtle Verlag München und Esslingen 1968.

2) Izvod iz knjige: “Hrvatski razgovori o slobodi” — Drugi simpozij — Hrvatske Revije, München Barcelona 1972, str. 231 i 232.

3) Friedrich Heer, Kreuzzüge gestern, heute, morgen? Luzern 1969.

4) Klaus Liebe, 6 mal Jugoslawien, 1 mal Albanien. Piper & Co. Verlag, München Zürich 1974.

5) Johann Wuscht, Bevölkerungsverluste Jugoslaviens im Zweiten Weltkrieg, Kehl am Rhein 1966. S. 48.

6) Pol. Archiv des Auswärtigen Amtes, Bonn, Inland II g, Jugo-slawien Bd. 401.

7) Vojnoistorijski Institut Zbornik Dokumentata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije. Beograd (Skraćeno Zbornik NOP).

8) Prof. Ferdo Čulinović, Dokumenti o Jugoslaviji, Zagreb 1968.

9) Зборник докумената и података. Том I, књига 17, Борбе у Војводини, Уредник Фабијан Трго, пуковник, страна 252, 253.

10) Зборник докумената и података. Том I, књига 17, Борбе у Војводини, Уредник Фабијан Трго, пуковник, страна 333 и 334.

11) Бпископ Николај, Најстрашнија инквизиција. Поводом књиге на француском “Убице и име Божије” од Ерве Лоријер. Календар “Свечаник” за 1954. Минхен 1953.

- 12) Jakob Altmayer. "Hamburger Echo" vom 20. Juli 1946. Hamburg.
- 13) Милорад Јанковић, Од Сремског фронта до победе. Провала беса окупатора . . . Политика од 12. фебруара 1975.
- 14) Sonntagspost, Chicago, 2. Februar 1975. übernommen aus der "Süddeutschen Zeitung" in München.
- 15) Brockhaus Enzyklopädie in 20. Bänden. Band XIV, 1972. Sub nomine Pawelic.
- 16) Brockhausenziklopädie in 20 Bänden, XIX Band, 1974. Sub voce Ustascha.

ДРУГА ГЛАВА:
ИТАЛИЈАНСКИ ЗВАНИЧНИ ИЗВЕШТАЈИ
ПРЕТХОДНЕ НАПОМЕНЕ

У мојој главној књизи ја сам узимао податке директно из италијанских извора. Изузеци су ретки, нпр. из књиге Авра Манхатана. Све друго сам не само сам пронашао у италијанским књигама и другим публикацијама, већ сам све сам превео. Тако је ту и моја заслуга непосредна, али такође и одговорност већа. Морам да је сносим без приговора.

Овде, у овом делцу, сакупио сам не много података и то посредно, углавном преко званичних публикација из данашње Југославије.

Тамо издаје Војноисторијски институт тзв. Зборнике докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије. То су подаци различите провенијенције. Има их у последње време и из италијанских извора, тзв. “Документи Краљевине Италије”.

У њима има безначајних војних извештаја о покретима и дислокацији трупа, о снабдевању итд. Подаци који нас интересују веома су ретки, али их има. Њихова је аутентичност беспрекорна. То су махом извештаји потчишених команда својим претпостављеним, који нису били намењени за јавност.

Да ли је и превод тако беспрекоран, ја не могу да тврдим, мада добивам утисак да је веран. Можда су неке непријатне делове за њихов “Народноослободилачки рат” изоставили, али верујем да друге нису. Фалсификовања у овом случају би лако била пронађена и обелодањена.

Према “напоменама редакције” Зборника, које се налазе као нека врста предговора у почетку едиција, изгледа да су ти подаци садржани у књизи из “ратних архива италијанских окупационих јединица и установа у нашој земљи”. Значи из заплеењених италијанских архива (или предатих од италијанских власти на основу каквог међународног акта?).

Свакако, крупни подаци италијанских виших команда и италијанског министарства рата још су у пуној тајности. “Јаком иду Мара и сватови”!

Ми њих не можемо чекати, а ко зна да ли ћемо и знати кад су и где публиковани. Зато треба објавити ово до чега се дошло. Наставити се може увек.

Изгледа да су досад само два тома садржавала податке о “ушашким злочинима”, као и уопште податке из италијанских извора, и то том V делимично, и том XIII, књига 1 и 2, у целокупности. Њих ћемо овде репродуцирати и то онако како смо их нашли.

Подаци из тома V пренети су према књизи скоро преминулог професора загребачког Правног факултета Ферда Чулиновића “Документи о Југославији” (1).

Том XIII, обе књиге, набавио сам лично и сам вршим из њих преписе. Један врло мали део садржаја за нас је интересантан, а за њега је требало обе књиге пажљиво читати.

Толико сам сматрао потребним рећи у почетку. Ако још понека notiца дође више, то може за саму ствар бити корисније.

VIII. ДВА ИТАЛИЈАНСКА ЗВАНИЧНА

ИЗВЕШТАЈА ИЗ ЈУЛА 1941.

Ова два извештаја дајемо заједно јер се налазе у истом тому Зборника НОР (2) и преузета из исте књиге проф. Чулиновића, самог Хрвата (1).

I.

Први је извештај карабињера из Задра од средине јула 1941. гувернатуру Далмације. Он дословце гласи (2, стр. 511—512):

“Територијална Легија кр. карабињера у Анкони —

Прот Пов од
Предмет: Вијести

. . . Команди кр. карабињера Гувернатората Далмације:

Група из Задра НИ/123
Задар, 15. јула 1941 XIX

Карабињери из Кистања извјештавају, да се уза сва наређења поглавника, све то више настављају репресалије усташа против Срба у мјестима преко границе.

Изгледа да је центар те крваве активности опћина Срб, гдје су се десили ови догађаји:

... IV) Дана 26. јуна, ноћу док су спавали, били су ухапшени Драго Ожеговић Брацин, Миле Грбић Јованов, Милан Ивитићи, Илија Шкорић, Милан Војводић, Петар Жежељ, Стеван Рајак, Илија Кеча, Војислав Милеуснић, Илија Војводић, Душан Угрица, Стјепан Вјештица, Сима Калинић, Дане Огњеновић, Петар Десница Петров и Ђуро Војводић Ђурин, који су везаних руку и ногу жицом и ланцима однесени камионом у шуму звану “Кук”, поврх Доњег Лапца, те затим убијени и бачени у понор, осим Војислава Милеуснића, Петра Деснице и Шиме Калинића, који су успјели да побјегну . . .

VI) Дана 1 јула усташе су запалили село Суваја. У том је пожару изгорјело 25 кућа. У том су селу усташе убили жене, дјецу и људе у укупном броју око 300 лица, од свих је 170 закопано у три јаме, а остали су спаљени.

Такођер у Суваји, десило се је и ово: жени свећеника Спасе Лаврња, који је раније био убијен, усташе су распорили трбух извукавши живо дијете, које су убили.

Дјевојци Ангели Кеча забили су ножеве у груди. Осим тога ухватили су Зорку Кеча, која је бјежала из запаљене куће, и живу је бацили у ватру. Од породице Саве Кеча заклато је и убијено 12 особа, међу којима седморо дјеце.

VII) Дана 2. јула у селу Осредци усташе су запалили запаљивим бомбама неколико кућа и магаса, и убили Раду Грбића . . .

. . . Истога дана у селу Крушковача, код Срба, била је заклана породица Давида Деснице, од четири члана, затим жена и служавка Анте Перића, као и Милка Рађеновић, Сока Рађеновић, Јованка Рађеновић и син Коколе Рађеновић.

Напокон усташе су опљачкали све дућане опћине Срб и приватне установе избјеглих породица, те су узели стоку.

Каптен, прив. командант групе:
Умберто Буонасиси”

И други податак има истог адресанта и истог адресата. Група одн. чета карабинијера из Задра, која припада територијалној легији Аскона, шаље две недеље доцније (крајем јула 1941) Губернатуру Далмације у Задру овај извештај:

“Територијална Легија кр. карабињера у Анкони — чета Задар
Н 1/53 прот. Пов. Задар, 28. јула 1941 — XIX
Предмет: Вести с оне стране границе.
Кр. гувернаторату Далмације — Кабинет — Задар . . .

. . . Према обавјештењима датим карабињерима у Кистању од веродостојних лица, репресалије против православних Срба изгледа да су постале још крвавије након одласка талијанских трупа из Грачаца.

По прилици 200 метара од куће неког Марчетић Ђорђа, трговца постоји рупа у којој изгледа да су лешеви мушке и женске дјеце, неколико десетина метара даље извирују ноге и руке закопаних лешева.

Увијек према обавјештењима, дана 16. о.м. усташе — муслимани изгледа да су запалили село Граб у опћини Грачац и бодежом убили двије жене на улици.

Дана 21. о.м. изгледа да су усташе у Грачацу убили банковног директора Милана Шпирановића одрубивши му главу и бацивши је кроз прозор . . .

Дознаје се из вјеродостојних извора да је у Смиљану код Госпића подигнут концентрациони логор, гдје се налази око 5000 православних Срба. Тврди се да су услови живота тако рђави да несумњиво проузрокују полагаано смрт онима, који се тамо налазе . .

IX. ОСТАЛИ ЗВАНИЧНИ ИЗВЕШТАЈИ

ИТАЛИЈЕ ИЗ ГОДИНЕ 1941.

У тому XIII Зборника НОР, рекосмо, налазе се две огромне књиге од около хиљаду страна, али највећи део садржаја је не само за наше потребе већ уопште неупотребљив. Чисто војни извештаји без политичког значаја.

I књига тога “тома” садржи “Документе Краљевине Италије 1941”. Из ње смо извукли податке који су за наш циљ интересантнији. Разуме се да то нису исти који су интересантни за Војноисторијски институт и питање је да ли су они све релативне податке објавили. У сваком случају могли су да објаве само оно што им је пало у руке приликом капитулације Италије. Са другим подацима нису располагали.

У Зборнику НОРа том XIII, књ. 1 (3), ево прво извештај Обавештајног одељења 2. армије од 4. јуна 1941, о политичкој ситуацији и организацији власти на територији НДХ. То је извештај број 16 који почиње овако (3, с. 85):

1) Извршено преношење цивилних власти од наших власти на хрватске и даље доводи до инцидента и репресалија од стране усташа: многобројна су хапшења, претреси, заплене на штету српске мањине. Треба истаћи да у Книну усташе, у њиховим казним експедицијама, нарочито ноћу, предводе фрањевци, међу којима се највише истиче отац Шимић О. Вјекослав.

У Дубровнику су Срби и Црногорци опоменути да се у року од 3 дана врате у места одакле су родом; интервенцијом наших војних власти ублажена је ова непромишљена мера. Слична опомена дата је у Грачацу у погледу тамошњих Срба.

Тако злостављане мањине, изузев једног случаја до којег је дошло у Огулину, засад још нису реаговале; међутим изгледа да намеравају да то учине чим се италијанске трупе повуку са територије.

Тврди се да у очекивању тога и у том циљу већи број Срба је добровољно напустио села и наоружавши се отишао у шуму. Из тога следи да се евакуације италијанских трупа сви боје; и стварно, многи руководиоци

јавних управа из Дубровника затражили су од наших власти да их унапред известе о свом одласку.

С друге стране усташе настављају активно чишћење четника, чија је делатност осетна нарочито у Грачацу и Јасенку (15 км југозападно од Огулина), где се њихов број пење наводно на преко једну стотину . .

На страни 98 налази се “недељни информативни извештај Италијанске врховне команде” од 26. јуна 1941. о политичкој и економској ситуацији у НДХ, где изос. стоји:

Расно питање: енергично постављено од почетка добило је противправославно, противсрпско и противјеврејски карактер .

Услед одраза на економском пољу који настају код сувише непопустљивих система, а и зато што је држава обухватила можда непредвиђен број православаца (1,850.000) од којих су многи хрватског порекла, показало се као целисходно да влада ублажи своје намере.

Међутим, у унутрашњости, усташе, дејствујући често на своју руку, настављају крваве испаде, шиканирање и злоупотребе које политички разлози нису могли увек да оправдају.

Отуд отпор и оних који нису били погођени а који се до сада испољавао у облику притајеног непријатељства и неодобравања.

Територијално питање: док је на другим границама широко решено, на западу је задрло у интересе Италијана. Услед тога територијално уређење морало је неминовно довести до разбијања економских и традиционалних интереса.

Дакле, негодовање против владе која је оцењена као сувише снисходљива према Риму, тиме пре што је успех, постигнут лако и без жртава у крви, утицао да се брзо заборави да је Хрватска настала више настојањем и заслугом Осовине него сопственим трудом.

Од стране 171 налази се “извештај италијанског посланства у Загребу Министру спољних послова у Риму од 19. јула 1941. о инцидентима између италијанских војника и органа НДХ. Ту стоји изос. (3, с. 172):

Према тврђењу хрватских власти, главни узроци затегнутости ко ја све више расте јесу:

благонаклоност према Србима и Јеврејима, о чему италијанске трупе дају очигледне и непрекидне доказе;

кријумчарење робе, које је вршено, како изгледа, у великом обиму, коришћењем војних транспортних средстава.

Такозвана благонаклоност према Србима и Јеврејима може се разматрати на оба начина у погледу заштите ових људи од прогона којима су изложени и у погледу олакшица које се чине овом елементу ради пребацивања особа и имовине преко хрватске границе.

Познато је да Влада из унутрашњо-политичких разлога поступа против Срба и Јевреја на начин који одражава највећу енергичност и који се каткада можда због испада периферијских извршилаца, карактеририше нечовечним дивљаштвом. Десило се да су жене и деца убијани за одмазду према мужевима и очевима, да су мајке примораване да присуствују стрељању своје деце, и све то наочиглед наших трупа који не могу да схвате нити да оправдају овакав поступак.

Мора се признати да ми нисмо ниједном интервенисали неоправдано. Изузев неколико усамљених случајева који су, уз неповољне коментаре наших људи на рачун Хрвата, били довољни да међу Хрватима створе утисак моралног заштићивања непријатеља земље.

Можда на наше држање упливишу и познанства створена са Србима и Јеврејима који су, било принуђени од самих месних власти, било добровољно, да би се заштитили, примили у своје куће највећи део италијанских официра и подофицира, који се налазе по разним местима у унутрашњости. У овим везама није искључена — тако тврде Хрвати — и понека веза са женама, која је можда појачала наш заштитнички став.

Али оно што највише изазива незадовољство код Хрвата није у толикој мери морална заштита, пећ олакшице које су — говори се — учињене непријатељима Хрватске, да побегну са територије спасавајући новац, накит, итд.

Тврди се, у вези с тим, да су италијански војници учествовали у томе чак и превозили људе у службеним аутомобилима.

Поглавник ми је тврдио да је сазнао како је у Далмацији образован центар за српске и јеврејске избеглице, на који он може да гледа једино као на праву “антихрватску тврђаву” . . . .

У извештају генерала Пирција Биролија Врховној команди од 12. августа 1941. о војно-политичкој ситуацији у Црној Гори даје се ова карактеристика “балканских народа” (3, с. 252):

“Од свих балканских народа Срби су, по мом мишљењу, без обзира на њихов суров карактер, још најбољи. Хрвати су подли и дволични, прави лицемери и кукавице, насупрот ратничком и витешком духу Срба и Црногораца.

Ако се занемари политичка грешка Срба да се супротставе Осовини (али ово треба приписати непоштеним и корумпираним руководиоцима и илузијама о снази Русије) целисходније је у наведеним стремљењима подржавати Србе и Црногорце него Хрвате и Албанце. Сви су, више или мање, непоуздани, али су најмање непоуздани још увек Срби. Падом Русије не би, по мом мишљењу, била лоша политика настојати да се Срби привуку у сферу Рима. Додајем да су Црногорци много погођени због злостављања којима усташе, наочиглед италијанских војних власти, подвргавају Србе и не могу да схвате зашто Италија не интервенише и учини крај овим непотребним покољима”.

Стр. 285: “У Извештају задарске групе карабињера од 8. августа 1941. Гувернатурату Далмације пише “да се у Грачацу, уза сву присутност наших трупа, настављају репресалије против Срба ...”

У Извештају команданта 23. артиљерског пука команданту пешадијске дивизије Ре о ситуацији у Госпољу од 9. августа 1941. стоји изос. (3, с. 283):

У прогонима Срба од стране Хрвата нарочито окрутним према женама и деци било којег узраста, ови се обраћају нашим јединицама ради спасавања голог живота.

Наши камиони који су овде сви снабдевени италијанским заставама и који пролазе зонама окупираним или контролисаним од наоружаних Срба не само да су неометани већ им се често кличе и упућују одушевљени поклици “Живела Италија”, “Живео краљ” и “Живео Дуче”.

О акцији коју су Срби предузели да би заузели Медак (7. тек. увече) претходно су обавестили једну нашу патролу са службом на железничкој прузи, уверавајући да ће поштедити школе где је деташман смештен. Доиста су запалили кућу усташа елиминишући мали гарнизон хрватских жандарма, док поменути деташман уопште нису ни дирнули.

Не пропуштају прилику да изразе живу жељу да италијанске трупе окупирају једнога дана земљу да би се ослободили усташког насиља. У том би случају одмах предали оружје Италијанима и вратили се мирном и плодном раду . . .

Стр. 294: Усташе су, тачно речено, углавном младићи, чак и врло млади, који носе у себи сву грубост расе и социјалног положаја којем припадају: већ су се прославили тиме што знају да убијају, кољу, масакрирају голорук и небрањен народ . . .

Хрватски гарнизони у претежно српским местима мали су и нису организовани за обезбеђење или барем за дужу одбрану самих места. У Медаку хрватски гарнизон сачињавало је двадесетак људи, што жандарма што усташа. Нападнути ноћу од неколико стотина Срба, савладани су за кратко време. Судећи по држању команданта те посаде, што сам споменуо у извештају поводом болне смрти ађутанта 1. пешадијског, не поседују онај војничко-ратнички дух који устостручује енергију и којим се увек постиже частан успех.

Хрватских војних јединица има мало и оскудевају у средствима. Присуствовао сам акцији на Медак којом су га ноћу 8. текућег хтели поново заузети. Изгледали су ми несигурни, неодлучни, спори, без одушевљења и нападачког духа, неспособни да оперишу. У ствари, како сам већ споменуо у реченом извештају, мала чета нагло кренувши на старим камионима из Билајског Новог Села зауставила се на око 9 км пред Медаком и кренула у малим скоковима јарком покрај пута. Акција се након неколико сати свела на

понеки рафал испаљен са велике удаљености од места и на повратак у Госпић, а да се ништа није постигло.

На челу је маршовао генерал хрватски војни командант зоне. Из тога произлази:

да смо се нашли у чудној ситуацији: наклоњени су нам “непријатељи”, а неповерљиви, ако не и противни, су нам “пријатељи”;

убеђење Срба да могу заузети мања места кад год се на то одлуче, пошто имају оперативну иницијативу, пошто су бројно јачи, пошто имају више ратничког духа, пошто локално становништво припада истом племену и пуно је праведне мржње према окрутним хрватским прогонитељима и пошто могу да се извуку из борбе кад год хоће да би се поново појавили у повољнијим приликама;

да је при садашњем стању ствари Хрватима немогуће или тешко, услед помањкања снага и средстава и услед слабог нападачког духа, да се свугде одупру акцијама устаника или да поново заузму изгубљена места.

Излажем своје лично мишљење: Срби би могли напасти Госпић кад год хоће са великим изгледима на успех што се тиче Хрвата. Ако то не чине, разлог је тај што овде постоји јак италијански гарнизон. Али затвори у Госпићу, где увек има на стотине затворених људи, представљају велики мамац за наоружане Србе”.

Стр. 342 и даље: Извештај Команде II армије Генералштабу Копнене војске о инцидентима италијанских војника и усташа од 24. августа 1941, има ове ставове: Што се тиче “благонаклоности” према Србима и Јеврејима о којој својим поступцима италијанске трупе, наводно, дају непрекидне доказе, треба пре свега нагласити да Јевреји не долазе овде у обзир, јер у мерама које су биле предузете против њих наше трупе нису уочиле неку нарочиту строгост.

Међутим, осећање сажаљења — а не благонаклоности — јасно се манифестовало код наших трупа због покоља којем су усташе изложиле Србе уз мање или више званично одобравање хрватске владе; и то због дивљачке нечовечности, као што каже и сам наш кр. министар, којим су помениути

покољи извршени. Томе Генералштабу о тој ствари послати су многи извештаји који, сматрам, јасно доказују чињенице.

Сви ми познајемо карактер нашег народа, који овде има свог представника — војника. Наслеђе хиљадугодишње римске цивилизације, дубоко осећање правде усађено у њему, нису могли да га оставе равнодушним пред призором непрестаних и нечасних злочина које су починиле усташе, мање више организовани и контролисани, под окриљем централне власти. А поготово пред понашањем хрватских власти и оружаних формација које су спремне да напусте своје одговорно место чим искрсне могућност директног сукоба са наоружаним устаничким групама.

Упркос томе, дисциплина, која прожима нашег војника, увек га је спречила да се умеша непосредно и непотребно.

Али није чудно ако је, ван непосредне контроле хрватских власти, нека стотина терорисаних избеглица, међу којима и многи рањени, успела да се склони у Далмацију, ма и потпомогнута залагањем појединаца.

Постојање неке тврђаве антихрватства у Далмацији је пука измишљотина . . .

И тврђење о ‘могућностима пруженим избеглицама да се врате у Хрватску’ треба уврстити у ред тврђења учињених зато да би се нашао разлог за протест. Највећи део такозваних избеглица (око 800) представљају старци, жене и деца које би, чим би искрсла могућност, цивилне и војне власти вратиле својим кућама. Ако ипак неко сумњиво и непознато лице, изигравши нашу опрезност, пређе у Далмацију а затим успе да се врати у Хрватску, не може се стављати примедба нама, а још мање протестовати против нас јер би протест најпре морао бити упућен против хрватских надзорних органа који нису били у стању да им спрече прелаз ...”

Најинтересантнији је Извештај команде Другог пешадијског пука команданту дивизије “Ре” о ситуацији на сектору Госпић од 1. септембра 1941. Ту стоји опис омитендис (3, 365 ид.):

“У Плочи сам затекао сасвим друкчије стање . . . Зверски прогоњено становништво заузело је потпуно непомирљив став . . .

Сеоски главар, неки Петковић Јуре, говорећи о ширем околном подручју, изјавио ми је да је побегло око 5.000 особа, које су становале у разореним или запаљеним селима; они живе у шумама и неће се вратити док постоји хрватска власт.

На страни 372 (3) налази се Извештај Команде дивизије Сасари од 6. армијског корпуса о стању у Грачацу и Кијеву од 2. септембра 1941. где за Кијево пише:

“Становништво је обавестило наше официре о зверствима која су починили Хрвати, међу које убраја 48 убистава . . .

Прелазећи на Книн, каже да му је народни посланик Београдске скупштине др Нико Новаковић-Лонго “предао једно писмо упућено екселенцији команданту Армије у коме српско становништво тражи да се, ако је могуће, уклони хрватски повереник при Армији; ако није могуће, желели би да имају и једног свог претставника ...”

На страни 456 и даље налази се Извештај Команде обавештајног отсека 6. армијског корпуса команди корпуса о војно-политичкој ситуацији у Босанском Петровцу, Кључу, Санском Мосту и Мркоњић-Граду од 21. октобра 1941, који у почетку гласи:

Петровац

1. Велико врење влада међу становништвом Петровца из следећих разлога:

а) присуство неколицине усташа међу којима: Ха ља Хујић, председник општине, опасан човек који је био један од главних криваца за покољ Срба. — Куленовић Хамдија, трговац. — Бркић Петар, логорник. — Сијузим Владимир, шумарски инжењер, заменик среског начелника са функцијом среског начелника. — Хусеин Феризовић. — Ибраховић Осман.

б) Горе поменути срески начелник изјавио је, да ће православнима дозволити само два пута недељно да улазе у Петровац.

ц) Православни траже да у Петровцу муслимани буду разоружани, јер представљају сталну опасност. Доказ за то је да ниједан православац нема

храбрости да уђе у Петровац, а нарочито старешине и они што су учествовали у борбама.

д) Православци не траже да њихови људи дођу на власт у Петровцу, али би били задовољни када би садашњи компромитовани Хрвати били замењени другим Хрватима који се нису компромитовали у борбама против Срба.

Сви мрзе среског начелника који ће сигурно бити убијен ако за неколико дана не буде удаљен из Петровца.

е) Ниједан Србин није успео да добије своју имовину, штавише морају да присуствују призорима кад многи муслимани, који напуштају Петровац, носе собом све што су успели да опљачкају; — српски станови су празни; — кукуруз је однет; — исто је и са стоком.

ф) Најзад, православци траже да се у потпуности спроведе оно што је најављено лецима баченим из италијанских авиона, а то је: ред и правда. Срби желе да се врате својим кућама сигурни и под заштитом италијанских снага и да им се накнади штета.

г) Жандармеријски капетан Шваб Филип, уредан човек, који поштује ред, цењен од свих, добио је наређење за премештај у Бихаћ. Уместо њега треба да дође један мајор омрзнут у народу кога сматрају одговорним за покољ Срба. Треба избећи смењивање.

х) Ситуација је веома деликатна, јер су јаке групе наоружаних устаника још увек распоређене у зони северно од Петровца, а са њима покушавају да се повежу комунисти који су побегли из Дрвара. Није искључено да ће затим неки који буду остали у тој зони вршити активну пропаганду међу наоружаним Србима те области.

2. Хрватске трупе које су биле распоређене у Петровцу, већ су евакуисале село, сем једне чете која је остала ради поседања места.

Друга чета још увек се налази у Бравском.

Кључ

1. Становништво овог места је готово потпуно муслиманско. Примило је наше трупе равнодушно. Месне власти изгледа изражавају намеру да сарађују са нама и да раде на смиривању зоне. Становништво зоне северно од Кључа већином је православно. Ступили смо у контакт са четничким руководиоцима зоне Рибник који су изјавили да се радују доласку италијанских трупа, само им је жао што нису могли на време да известе људе који су се разишли по планинама зоне Слатина. Тврдили су да се раширила вест како су Италијани запалили Дрвар и наумили да се придруже усташама да би се борили против Срба. Потврднли су своју непоколебљиву намјеру да не остану под хрватском влашћу зато што су усташе масакрирали све Србе у месту Кључ и велики део Срба из околине и зато што су хрватски министри недавно изјавили да ће се програм хрватске владе увек базирати на уништавању Срба. Тврде да уопште нису комунистичких убеђења и да ће на сваки начин спречавати комунистичку пропаганду међу сеоским становништвом. Били су позвани да саопште православно становништву да се врати својим кућама и да га увере да ће бити под заштитом наших трупа”.

Таквих сличних малих података има још. Не сматрамо потребним их преносити.

“Срби из овог села нису вољни да признају ни Павелића нити ма коју хрватску власт. Жале се да су Срби избачени из свих јавних служби. Желели би српске жандарме у српским селима.

Кажу да су према документима, који су заплењени усташама, закључили да је наређење о ништењу Срба дошло из Загреба.

Пре неколико дана — кажу — стигло је у Ловинац 100 вагона жита из Загреба за хрватски живаљ. Жене и деца, који су пришли да траже жито, били су убијени.

Између разних дивљаштва које наводе најодвратније је оно да су Србе принудили да једу властите очи, које су им пре тога извадили.

Неком трговцу из села Медак одузели су 900.000 динара а онда га ушкопили.

Глоба од 40 динара наплаћује се од оних који су Италијане примили у своје куће, јер се плаше да ће ови причати о стању.

У овом подручју нема комуниста.

Срби су били прогањани јер у почетку нису имали оружја, а доцније су га примили од Срба из Босне.

Између Босне и Лике рачунају да је убијено 80.000 Срба и још 30.000 на читавој територији бивше Југославије.

Кажу да не учествују ни у једној организацији и да немају везе с другим крајевима где је избио устанак (а пушке из Босне?).

Имају животних намирница још за месец дана, пошто су Хрвати однели све.

Заменик поглавника Миле Будак у једном говору одржаном у неком оближњем селу наводно је казао: “Како то да још постоје Срби”.

Недостаје им све, а нарочито со.

Пошто ми је генерал Лукић, пре него што је коначно јуче отпутовао из Госпића (отишао је за Карловац код 2. армије), препоручио да се постарам за судбину оног малог броја хрватских војника који су остали затворени у Удбини, ја сам о томе размислио и закључио да то уопште не долази у обзир. “Ако желе прећи, морају доћи сами”.

Не сматрам да је потребно изложити опасности живот макар само једног мог војника и проиграти последњи адут који још имам у руци за постизање помирења, само ради обезбеђења повратка хрватских војника из Удбине. То ће се извести другом приликом.

На крају, Срби из Плоче прихватају помирење само под једним условом: да зависе у сваком погледу од Италије, којој признају заслугу да није никада чинила зло, и која ће владати праведно над Србима на територији која је прикључена Далмацији, али осуђују Италију што није интервенисала у циљу спречавања покоља који су извршили Хрвати.

Објаснио сам наш особити правни положај тог момента, и они су га прихватили, али осећао сам да су моје поставке саме по себи биле мање убедљиве од њихових јасних запажања . . .

Од стране 476 до 608 налазе се Изводи из јединица и установа потчињених Команди II армије о значајним догађајима од 5. септембра до 31 октобра 1941. То и после за новембар и децембар (стр. 710 до 831). То личи као на неке изводе из деловодних протокола. Ретко је који податак за нас интересантан.

Тако на страни 603 под датумом 27. октобра 1941: “Водник Билацић Ика и жандарм Перушић Јосип из жандармеријске станице Косињ — Хрвати, католици, убили су пушчаним хицима у њиховом стану три брата Срба православне вере: Прибић Николу, Милоша и Тодора пок Воје, 41, 38, 35 година. Повод: расна мржња. Војници 33. батаљона црних кошуља ухапсили су жандарме и одвели их у затвор у Першићу”.

Страна 829, 29 децембра 1941: “Две усташе запалиле куће напуштене од стране Срба који су побегли. Кривци се крију . . .”

Х.ЗВАНИЧНИ ИТАЛИЈАНСКИ ИЗВЕШТАЈИ

ИЗ ГОДИНЕ 1942.

У 2. књизи Зборника (4), тома XIII НОР, који се односе на годину 1942. има, зачудо, много мање података него у првој књизи. Да нису под утицајем те прве књиге редактори изоставили све податке који се косе са паролама “братство-јединство” или тих извештаја заиста мање има, не можемо установити. Тек у овој књизи се нађе само понеки ретки податак (4).

Тако, у почетку II књиге (4, с. 62) стоји извештај генералштаба копнене војске италијанској Врховној команди о ситуацији у НДХ од 24 јануара 1942.

Ту се понавља “живо сећање на зверства која је на поменутих територијама починио усташки режим до објављивања наредбе Команде II армије од 7 септембра 1941”.

Та наредба је у ствари “Проглас команде II армије од 7. септембра 1941 о преузимању војне и цивилне власти у демилитаризованој зони НДХ”, којом

она “у смислу споразума постигнутих са владом НДХ преузима данашњим даном војничке и грађанске власти на подручјима . . .” То је у ствари цела западна НДХ.

Страна 84 истог извештаја: “усташе своје злочине нама приписују; међутим, утврђено је да су злочине починиле усташе одевене у италијанске униформе”.

“Такође се из истог извора преносе гласови којима се нашој делатности приписују и њоме покрива злочиначка активност дивљих усташа ..

У месечном извештају команде V. армијског корпуса команди II италијанске армије од 26. априла 1942. о политичкој и привредној ситуацији на територији корпуса стоји (4, с. 358): “Православно становништво које је под утицајем устаника (четника) у више наврата је испољило знаке нетрпељивости; коначно, оно је права жртва: прво усташка, затим устаничка којима је прешло као реакција (на хрватске злочине, ЛМК), не добивши при томе ништа, а сада је жртва наших и хрватских војних акција”.

Стр. 359: “Сада се мање говори о јеврејском питању, скоро сви Јевреји су до сада или заклани или бачени у концентрационе логоре. Има их око 500 који су успели побећи; они су прешли у II зону”.

На страни 409 налази се један “Билтен” више команде оружаних снага Словенија-Далмација од 13. маја 1942., у коме на крају (стр. 411) стоји:

Милиционери између Коњица и Трнова (укупне снаге 600 људи), после извршених злочина над женама и децом у селима под нашом окупацијом, измакнувши контроли наших јединица, заузели су опасан став јер намеравају да побију устанике које смо ми заробили. Генерал Фабри је, стога, упозорио хрватску команду и, под претњом строгих санкција, захтевао да усташе поштују заробљенике.

Вести о масовном убијању устаника које је предузела алпинска дивизија “Пустерија” изазвале су међу становништвом Сарајева мучан утисак у односу на нас.

Дубровник. У говору који је одржао 10. о.м. у седишту усташке команде, руководилац усташке омладине, проф. Оршанић наводно је јавно изјавио следеће:

предстоји поновно преузимање целокупне власти од стране усташких власти на светом тлу Хрватске;

јакe јединице херојских усташа тријумфално ће се вратити у хрватске градове, у којима ћемо заувек ишчупати српски коров, уништити све оне који не осећају прави понос да припадају хрватској раси, “црве којих само у Дубровнику има око 3000” — очигледно се мисли на италијанску колонију — “и подржавају подмукле политичке сплетке”;

Наредба 2. армије од 7. септембра 1941. године “заудар на стрвину”, па је и “сама армија, управо због тога што су добро познати сви њени задаци и овлашћења, узела нов назив”. — “У Хрватској ће се борити и наређивати само усташе, нови моћан фактор хрватске цивилизације и снаге”.

Мостар. Усташки елементи у Мостару и околини шире гласине о скором доласку усташких формација које ће, због потребе чишћења територије северне Херцеговине, поновно предузети познате злочине према Ср бима. Ширење ових гласина изазвало је јако узнемирење међу православним живљем, које са страхом гледа у поновну могућност за нови период терора.

Угледнији Срби одмах су се обратили нашим властима, изјављујући да је због ових вести у масама створено такво расположење да би било довољно да на ово подручје стигне само једна усташка јединица па да сви православци започну најбесомучнији и очајнички устанак. Поред тога, указали су на могућност да би се ове масе, подстакнуте паником и очајањем, могле прикључити комунистима (против којих су се до данас лојално бориле), а да ипак сачувају своју веру, животе и имовину од мрског непријатеља који је пролио крв 300.000 православних мученика.

Генерал Дража Михаиловић је наводно примећен у Викочу (15 км источно-југоисточно од Фоче)”.

Има још омањих података. Једни су дати у скраћеној форми у самом Зборнику, где се саопштава само садржина појединих аката. Тако Команда

XVIII армијског корпуса извештава Врховну команду (италијанску) 21. августа 1942. о догађајима у Устиколини-Фоча, где се саопштава, како у примедби стоји “о нападу четничких јединица на Фочу”. Скраћен италијански извештај гласи:

Антикомунистичке снаге, независне, нападе су два хрватска положаја на прузи близу места. Одбијене су, а у 10 часова нападе су Фочу артиљеријом и бацачима пламена. Пала у 14.30 часова. Заузета ујутро и Устиколина. Усташе масакрирале цивилно православно становништво. У борби прса у прса, ради заузимања града мртвих око 1000 усташа и 100 четника, неколико стотина усташа заробљено. Сви тражили присуство италијанских трупа.

XI. ИЗВЕШТАЈ РИМА О ЗАШТИТИ ЈЕВРЕЈА

Досад смо износили званичне извештаје италијанских власти са терена (у окупираној Југославији). Сад смо у стању да пренесемо неколико реченица из званичног извештаја италијанског Министарства спољних послова о спасавању Јевреја за време Другог светског рата, било да се ради о страним Јеврејима под влашћу Италијана, било о италијанским Јеврејима ма где се налазили. Тај извештај је штампан одмах иза свршетка рата (1945) али као поверљив елаборат, који није био одређен за јавност (6). Пошто је прошло скоро 30 година од дана штампања тог извештаја, то је мој пријатељ др Векослав Бучар у Риму успео да један примерак добије и мени пошаље, на чему му благодарим.

Књига има близу 90 страна кварт формата, али се односи на читав низ држава. Једна страна (26), посвећена је “Македонији-Југославији”, а после Арбаније и Румуније долази “Хрватска” (стр. 18 до 22). Одатле треба нешто пренети мада се цео извештај (“реферат”) односи само на Јевреје. Ево шта стоји у почетку:

“После рата у априлу 1941 пошто је побеђена Југославија окупациона зона италијанска обухватала је Далмацију, половину Хрватске и Црну Гору. Италијанске трупе, поводом ужасних масовних убијстава почињених од Павелићевих трупа против Срба и Јевреја, преузеше понова, на захтев Министарства спољних послова... администрацију целокупног приморског појаса удаљеног до 50 километара од мора. Ово само у циљу да учине крај

тим зверствима. У тој зони, која је постала луком уточишта, аналогно ономе што се збило у нашој зони окупирани Француске, било је прикупљено преко 3000 Јевреја који су живели несметано бавећи се својим пословима. Они пак који су остали у окупационој зони немачкој били су принудом одведени у концентрационе логоре, од којих је био по жалости славан Јасеновац.

У августу 1942 раширила се као муња вест да хрватски Јевреји интернирани у тим логорима морају бити предати немачким властима да би их превели у Пољску. За сваког Јеврејина кога би предала влада хрватска имала је да плати немачкој влади 30 марака. Сувишно би било коментарисати инфамију тога споразума по коме се плаћа једнака путничка цена за једно људско биће да би се повело у смрт”.

То је почетак извештаја о хрватским Јеврејима (стр. 18 и 19). На страни 20 стоји како су се Италијани опирали том тражењу Немаца и Хрвата нарочито органи II армије. У једном акту упућеном Министарству спољних послова у Риму од 3. новембра 1942. стоји: “У сваком случају, ако се хоће инсистирати на предаји и тлачењу 300 Јевреја II зоне, треба бар избећи да италијанска војска испрља руке у овом послу. Ако Хрвати баш хоће да предају Јевреје, нека изволе, али нека дођу да их узму сами, без потребе да ми учествујемо или, још горе, да их сами предамо Немцима. За војску једне велике земље ужасно је да дозволи те призоре а камоли да учествује у њима”.

Немци, преко саветника кнеза Бизмарка, стално траже предају Јевреја, али не инсистирају да се предају директно немачким властима “већ властима Хрватске које раде у тесној сарадњи са специјалним органима италијанске полиције”.

Напоследку и Министарство спољних послова Краљевине Италије заузима крајње одречан став према немачким и хрватским захтевима. Оно шаље телеграм Другој армији 19. августа (не стоји година, али мислим да је 1943) у коме стоји: “Треба избећи да се Јевреји оставе странцима или напусте без икакве заштите, да се изложе евентуалним репресалијама, сем у случају ако они желе да се пуне на слободу ван наше окупационе зоне. Расна политика Италије није никад испуштала из очију принципе хуманости који су наш неотуђив духовни патримониј ...”

Из свега произлази да је Италија спасла приличан број југословенских Јевреја (не само из Хрватске, већ и из Босне, која је тада припадала овој криминалној држави) које је Хрватска рекламирала да се по сваку цену домогне и да их или сама потамани или то препусти Немачкој. Тек да ти Јевреји више не живе.

Сличан извештај централних римских органа о сласавању Срба нису још изашли. Да ли ће уопште изаћи не може се засад рећи.

XII. ОЦЕНА ЈЕДНОГ ИТАЛИЈАНСКОГ ЛИСТА ИЗ 1941.

Према једној скорашњој књизи дра Бранка Миљуша на француском језику (5), италијански лист Газета дел Пополо (Gazetta del Popolo — Лист Народа) који излази у Торину писао је још октобра 1941. о злочинима Хрвата и ту изос. рекао: “Било би смешно негирати да су носиоци садашње власти у Хрватској ранији терористи. Ти криминалци постали су генерали, министри, амбасадори, издавачи новина и шефови полиције. Упркос високим положајима, они се нису променили. Они су остали исти, подразумевајући ту и самог Павелића, као и чланове његове владе”.

НЕКРОЛОГ АНТИ ПАВЕЛИЋУ

У НАЈБОЉЕМ ИТАЛИЈАНСКОМ ЛИСТУ

Кад је умро највећи злочинац овог века (иначе пуног злочинаца) поглавник Хрвата Анте Павелић многи су се светски листови осврнули ретроспективно и на његове поступке у владању “НДХ”, а тиме и на практике те земље. Није могуће набавити све те написе, мада би се накнадно још нешто могло сакупити (кад се зна датум смрти тога зликовца). Мене је тада највише импресионирано писање миланског “Коријере дела сера” (Вечерњи гласник), који је најстарији и најбољи италијански лист (и један од најбољих светских листова). Ту је изашао доста опширан некролог о Анти Павелићу два дана после његове смрти. Ја сам га имао и послао једном швајцарском листу са молбом да и он нешто слично напише. Не само да није написао него ми није вратио ни тај исечак из Коријера дела сера.

После сам покушао много пута да дођем до тог написа, али без успеха. Ових дана ми га је послао наш познати родољуб из Рима др Векослав Бучар (Словенац).

Некролог је објављен на четири ступца (не потпуна) одакле ћемо пренети само оне делове који се односе на његово “поглавниковање”. То је при крају некролога који гласи:

“1941. после окупације Београда од стране вермахта Хитлер га је именовано шефом државе хрватске и ‘независне’. У ствари ‘поглавник’ је владао само под директивама немачких гаулајтера. Али, да би се умилио Берлину, он и његови ‘ушаше’ показаше да нису мањи од Химлера и банда СС.

‘Није прави ушаша који се не осећа и није у стању да закоље новорођенче у мајчиној утроби’, тако му је годило да јавно изјави тих дана Анте Павелић, да би показао своју сопствену ужасавајућу опорост. То су били дани у којима је министар промицбе Миле Будак, управо 22. јула 1941, у једном разговору уверавао: ‘Ми ћемо један део Срба убити, депортираћемо други део, а један минималан део ћемо натерати да прихвати хрватску веру и апсорбираћемо их све’.

Овај крвави програм је стварно био делом реализован: готово 500 хиљада Срба, 46 хиљада Јевреја, 25 хиљада Цигана и око хиљада Хрвата православне вере били су утамањени, за мање него четири године ‘ушашких’ снага вођених од ‘поглавника’. Курцио Малапарте потсећа доцније на један врло кратак разговор са Павелићем: ‘Шта држите у тој кошарици на Вашем столу, поглавниче?’, запита га италијански писац. ‘Да нису то то остриге?’ Анте Павелић, смешећи се незграпно, одговори: ‘Не, то су очи Срба’. . .”(7)

Као што се види Италија се кроз свој најбољи лист јасно дистанцира од злодела Павелића и његових банда, од хрватских савезника, и после 15 година сећа се свих детаља тамо почињених злочина. Чланак је написан без припрема, ад хок, јер је он у ствари некролог. Код некролога важи правило Нил ни бене (не писати одн. казати “ништа сем доброг”). Италијански најпризнатији јавни орган није се могао овом приликом држати тога правила.

Тај човек и држава којој је био на челу почињели су такве злочине да се они никад не могу забашуривати.

ЛИТЕРАТУРА ДРУГЕ ГЛАВЕ

- 1) Ferdo Čulinović, Dokumenti o Jugoslaviji, Zagreb 1968. Str. 413-414.
- 2) Vojnoistorijski institut. Zbornik dokumenata i podataka o narodno-oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije. Tom V.
- 3) Vojnoistorijski institut, Zbornik dokumenata i podataka o narodno-oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, Tom XIII knjiga 1. Dokumenti Kraljevine Italije 1941. Beograd 1969.
- 4) Vojnoistorijski Institut. Zbornik dokumenata i podataka o narodno-oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije Tom XIII, knjiga 2. Dokumenti Kraljevine Italije 1942. Beograd 1972.
- 5) Branko Miljus, Les Habsbourg, l'Eglise et les Slaves du Sud, Paris 1970.
- 6) Riservato. Relazione sull'opera svolta dal Ministero degli Affari Esteri per la tutela delle comunità ebraiche (1938-1953), Ministero degli Affari Esteri, Rome 1945.
- 7) F.P. Morto a Madrid Ante Pavelic ex-capo del fascismo croato. Corriere della Sera, Milano, 30 aprile 1959.

ТРЕЋА ГЛАВА (ЕКСКУРС):
ИЗ ШВАЈЦАРСКИХ ИЗВОРА
ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ОВОГ ЕКСКУРСА

Сама реч екскурс значи на латинском застрањивање, отступање са утврђене стазе, удаљење, дигресију. У књигама се под том речју разуме један додатак дотадашњем излагању, нешто друкчијег карактера, али ипак у вези са претходним главним излагањем. Мислим да тај израз овде потпуно доликује.

Швајцарци нису били зараћена страна са Хрватском, па према томе нису били ни њихови савезници. Њихова мишљења и њихове осуде строго говорећи не спадају овде. Ипак смо се решили да неколико таквих мишљења пренесемо, и то мишљења познатијих лица и репрезентативних извора. То смо учинили зато што су ови Швајцарци писали углавном на немачком и између њихове и немачке публицистике у ужем смислу има додирних тачака и међусобног упливисања. Исте масе читају једна и друга дела; сва су им она подједнако доступна. Не само то: за извесна лица ја само сумњам да су Швајцарци, поуздано то не могу тврдити, а нити лако дознати. (Биографије се налазе махом за прослављене и умрле писце).

Зато ћемо само кратко изнети неколико карактеристичних ставова и судова о хрватским злоделима од стране писаца за које верујемо да су Швајцарци.

Мада швајцарских писаца нема много, њих је можда још теже наћи него италијанске и немачке за оне који живе ван Швајцарске. Писац живи у њој већ 30 година и то је једно преимућство које треба искористити. Он је сакупио извесне податке до којих би други једва уопште могли да дођу, нарочито у швајцарским новинама. Штета би била огромна то не публиковати. Ето то је главни разлог овог повезивања и антиципирања приказу из “неутралних извора”.

Сви ови Швајцарци су писали после Рата и њихов положај није много другчији од оних Немаца који су такође после рата писали одн. од оних који су после рата описали ратне догађаје, за разлику од оних који су писали под

непосредних утиском. Таквих Немаца и Италијана имамо доста овде изнетих, али такође и оних који су писали на основу пронађених званичних података. Са тима последњим могу потпуно да се упореде и овде изнети швајцарски писци немачког језика.

Пошто Швајцарци не желе да се између њих прави разлика по језику, то ћемо донети и оцене хрватских злочина из два швајцарска извора француског језика.

ХИИ. ОСУДА НАЈВЕЋЕГ ШВАЈЦАРСКОГ ИСТОРИЧАРА САВРЕМЕНИХ ЗБИВАЊА

I.

Прво ћемо навести неке ставове веома истакнутог швајцарског историчара и политиколога, једног од најмаркантијвх личности швајцарског јавног живота Жана Родолфа фон Салиса. То је изданак једне од најстаријих и највиђенијих кућа древне Швајцарске, која је, пореклом из Граубиндена, дала многим европским државама војнике, свештенике и дипломате. Гувернер Србије у Првом светском рату био је из ове породице, помоћни бискуп загребачког надбискупа дра Бауера такође, и многи други.

Ж. Р. Салис је рођен у Берну 1901, као син једног лекара. Студирао је историју, германистику и романистику у Монпељеу, Берну, Берлину и Паризу. После је био кореспондент многих швајцарских новина у Паризу. 1935. године је постао професор савремене историје на Високој техничкој школи у Цириху, где је предавао до 1964. Написао је читав низ књига и расправа. За време рата је сваке недеље на радију објашњавао војну и политичку ситуацију и био је познат и славан као једва који други Швајцарац (можда најславнији после генерала Гизана). И данас је један од водећих публициста Швајцарске. Њему су повераване и дипломатске мисије. Тако је у име швајцарске делегације још 1946. на генералној конференцији Унеска у Паризу, а по овлашћењу Бундесрата, прихватио приступ Швајцарске Унеску.

Бројни састави потичу из његовог пера: политичка и литерарноисторијска дела. Град Берн му је 1964. доделио књижевну награду итд. Ту скоро је издао књигу “Историја и Политика”.

Он је после рата у три велике књиге издао “Светску историју најновијег времена”, у чијем трећем тому налази чак места да ово напише (1, с. 677):

“Анте Павелић, кога је Мусолини више година гурао као вођу завереничке усташке организације, која је 1934. уморила у Марсељу краља Александра од Југославије, преузе као диктатор или ‘поглавник’ нове државе власт у Загребу. Павелић је постигао испред свих сателита Осовине најжалоснију славу као неописиво свиреп и неограничено крвожедни тиранин; његове ужасне злочине и његова клања Срба у масама не може никаква хроника да обухвати”.

Тако страшно је једва ко казао о некоме у последњем рату. То је максимум осуде коју наука може да пружи.

И према фон Салису, дакле, Хрвати су постигли рекорд у неваљалству и у злочину. Он, истина, то ставља на терет Павелићу, али као њиховом “поглавнику” и претставнику. Павелић није лично никога убио, убијали су други у име његово и у име Хрватске. Главно да су та дела, та недела одн. злодела, оглашена од једне међу најкомпетентнијим личностима Европе као најгнуслија што једна хроника памти.

Те речи једног великог научника и демократе морају се пренети у оригиналу. Оне гласе:

Ante Pawelitsch, der von Mussolini seit vielen Jahren geför-derte Führer der verschwörerischen Ustaschi-Organisation, die 1934 in Marseille König Alexander von Jugoslawien ermordet hatte, ergriff als Diktator oder “Poglavnik” des neuen Staates die Macht in Zagreb. Pawelitsch hat von allen Satelliten der Achse die traurigste Berühmtheit als ein unbeschreiblich grausamer und grenzenlos blutrünstiger Tyrann erlangt; seine entsetzlichen Verbrechen und seine Massenabschlachtungen von Serben vermag keine Chronik zu fassen.

XIV. ОСВРТИ НА ТРИ КЊИГЕ ШВАЈЦАРСКИХ НОВИНАРА

Овде ћемо изнети одломке из књига тројице веома запажених и читаних журналиста Швајцарске на немачком језику (мада изгледа да нису сви били немачког матерњег језика). Поред низа чланака о нама дали су и запажене књиге у којима се такође осврћу на стање у Југославији, па делом и на њену прошлост. Ево их овде према хронолошком реду њихових публикација.

I.

Фриц Рене Алеман, новинар, како се сам назива, канда Швајцарац (сарадник њихових новина), дао је 1955. опис своја два путовања по Балкану и Блиском истоку, путовања извршених 1951. и 1953 (2). Први део, приближно сто страна, посвећен је Југославији. То су путне импресије једног информисаног политичара, али нас оне овде не интересују. Оно што нас интересује, то је да је писац на више места истицао анимозност Срба и Хрвата и тешкоће њиховог заједничког живота. Том приликом се осврнуо и на блиску прошлост, и на тзв. “ушашке злочине”. Онда је написао:

Стр. 33: “Усташе, то су присталице хрватског ‘вође’ Анте Павелића, који су за време рата под италијанским и немачким протекторатом прокламовали, ‘независну краљевину Хрватску’, Србе и Јевреје поклали, тукли се са српско-краљевским групама отпора Михаиловића и партизанима Титовим и укупно рачунали се (сматрали) за најосорније међу осорним фашистичким типовима који су у то доба господовали по Европи”.

И овај, као и проф. Салис, сматрају усташе највећим злочинцима овога рата, које није нико могао да надмаши.

То је говорио о одељку посвећеном Загребу. У одељку који носи наслов “Многонационална Југославија” (стр. 89) пише: “Чак и у покретима отпора, који су према балканској герилској традицији, тамо и овамо искрснули, још су дејствовали националитетни бојеви: према великохрватској ушашкој држави, чије су милиције, будно помогнуте од ‘мухамеданских СС’ Босне, поклале без разлике Србе и Јевреје на десетине хиљада . . .”

И на страни 93. писац спомиње “дозлабога зверства ратног времена, кад су усташе читава српска села искоренила а и четници поклали Хрвате којих су се могли да домогну ...”

Он свуда српске освете ставља после хрватских злочина тако да се као освете морају да схвате.

Први наведени став дра Алемана мора се овековечити и у оригиналу (јер ће ретко који читалац хтети да тражи саму књигу). Он гласи:

“Die Ustaschi, das sind die Anhänger des kroatischen “Führers” Ante Pawelitsch, die während des Krieges unter italie-nischem und deutschem Protektorat in Zagreb ein “unabhängiges Königreich Kroatien” proklamierten, Serben und Juden in Massen dahinschlachteten, sich mit den serbisch-königstreuen Wider-standsgruppen Mihailowitsch und den Partisanen Titos herum-schlugen und insgesamt zu den unfreundlichsten unter den unfreundlichen Faschisten-Typen zählten, die in jener Zeit in Europa hausten..

II.

Сад долази на ред други швајцарски публициста-новинар, веома истакнути политички посматрач и познавалац Балкана, специјално Југославије. За разлику од два претходна писца, чије мисли ја нисам нигде досад приказивао, књигу Хаперлена о коме је овде реч приказао сам био у чикашкој “Слободи” у броју од 23. октобра 1957. под насловом: “Један швајцарски публициста о држању Хрвата за време рата”. То ћу дословно овде пренети. Речени мој приказ гласи:

Ове године изашла је у Келну, у Немачкој, веома значајна књига једног швајцарског публицисте, Ернста Халперина, а под насловом: “Победнички јеретик. Титова борба против Стаљина”. (3). Та књига је наишла на велико интересовање светске јавности, јер је Халперин био више година дописник најбољег швајцарског листа “Ноје Цирхер Цајтунг” у Београду, и његови написи су тада читани са нарочитом пажњом по целом свету. Због тога је он протеран из Београда. Халперин мало пише о рату, и не заузима страну за Србе у свакој прилици. Објективан је и хладан као што само Швајцарац може

да буде. Па ипак у почетку књиге осврће се и на раније, нарочито ратно стање. Том приликом говори (стр. 25):

“Априла 1941 Босна и Херцеговина беху присаједињене марионетској краљевини Хрватској, која је досезала до капија Београда . . . Из свега тога не настаде нови поредак, већ хаос. У Хрватској изби несрећа. Ту је био поглавник усташки фашиста, Анте Павелић, постављен као диктатор и он поче одмах да реалише најважнију програмску тачку свога покрета. А она је била — потпуно искорењење српске мањине у краљевини Хрватској. Усташке банде нападоше српске сељаке, чији су преци некад давно били насељени уздуж старе Војне Границе Хабсбуршког царства: у Славонији, Банији, Кордуну и Лици. Они разрушише у заједници са муслиманима српска села, у Босни, и ускоро поче акција уништења да се шири и на Далмацију . .

Стр. 29: “Радници из српских провинциских градова, као и црногорски сељаци и чобани, начинише прве комунистичке партизанске формације. Српско становништво од босанског, далматинског и хрватског крша, мучено од усташких банди, пунило је све више и више ројеве који су се смењивали. Онда наиђоше Словенци са северозапада. Они су били изложени тешкој судбини која им је давно претила: да буду самлевени од немачких и италијанских суседа. Прикључком Краљевини Југословена, практично наслоном на Србију, они су нашли били заштиту у времену између ратова. Сад је њихов српски пријатељ био далеко ...”

Стр. 33: “Немци и Италијани су покушавали, у интересу одржања мира у запоседнутом подручју, да зауздавају усташке паликуће . . .”

И овај неутрални швајцарски писац, велики непријатељ фашизма, тврди да Немци и Италијани не само да нису потстицали Хрвате на злочине које су починили, већ да су их одвраћали од тога. И оваквих сведочанстава сам нашао много на другим местима, па сам их унео у засебну књигу која је ту скоро изашла под насловом “Ко је крив за злочине над Србима у последњем рату”. Мислим да Халперина нисам ту цитирао, па ово чиним накнадно.

Реченице са стране 25 Халпериновог дела морамо пренети у оригиналу:

Aus all dem wurde keine neue Ordnung, sondern das Chaos. In Kroatien brach das Unheil los. Dort war der Führer der Ustaschi-Faschisten, Ante Pawelitch, als Diktator eingesetzt worden, und er begann sogleich, den wichtigsten Programmpunkt seiner Bewegung zu verwirklichen. Dies aber war die Ausrottung der serbischen Minderheit im Königreich Kroatien. Die Ustascha-Banden fielen über die serbischen Bauern her, deren Vorfahren einst längst der alten Militäergrenze des Habsburger-Reiches in Slawonien, Baniia, Kordun und der Lika angesiedelt worden waren, zerstörten im Verein mit den Muslemanen die serbischen Dörfer in Bosnien, und bald wurde die Vernichtungsaktion auch auf Dalmatien ausgedehnt...

Ернст Халперин је доцније прешао у Јужну Америку, где је такође написао много запажених књига. Једна од њих је “Национализам и комунизам у Чиле” 1965, на енглеском. Он припада штабу “Центра интернационалних студија” једног америчког универзитета. Тим су драгоцене ове његове констатације.

III.

Дугогодишњи дописник Ноје Цирхер Цајтунга у Београду а после дописник других швајцарских листова из Беча Виктор Е. Мајер писао је врло много о Југославији, чије је проблеме знао као ретко који странац. Он је докторирао на Економско-социолошкој високој школи у Санкт Галену с тезом из југословенске привреде.

Мада се Виктор Мајер бавио тадашњим проблемима Југославије (у време кад је писао), он је често додиривао и скорашњу прошлост, па и за хрватске злочине из времена рата наилазио на праве речи мада укратко. То важи и за његову скорашњу књигу "Нови национализам у Југоисточној Европи" која је изашла 1968 (4).

На страни 45 пише Мајер како су партизани дошли до успеха. Он пише: “Под тим паролама (смрт фашизму, равноправност итд.) постигоше они одлучну победу лета 1942. у пределима Лике и Крајине који су били настањени Србима и Хрватима. У тим пределима који су припали ‘НДХ’ почеше усташе у то доба са акцијама масовног уништења против локалног српског становништва. (In diesen Gebieten, die zum “Unabhängigen Staat

Kroatien” gehörten, begannen die Ustascha zu jener Zeit mit ihren Massenvernichtungsaktionen gegen die lokale serbische Bevölkerung). Десетине хиљада Срба побегоше у шуме обухваћени паником и чекаху такорећи само на то да буду организовани. Четници су своју шансу пропустили, јер су били далеко од својих база у Србији . . .”

Каже даље Виктор Мајер да су многи Хрвати пришли тада комунизму бојећи се српске освете. Онда пише: “Босански муслимани, означени од Павелића као ‘цвијеће хрватскога народа’ у већини су одани били хрватској држави и окупационим властима и засићаваху своју жеђ од неколико десетина година за осветом српском становништву ...” (Die bosnischen Muselmanen . . . kühlten ihren jahrzehnten Rachedurst an der serbischen Bevölkerung).

XV. ЈОШ ЈЕДАН ШВАЈЦАРСКИ НОВИНАР

ИЗНОСИ У КЊИЗИ НЕПОСРЕДНА ЗАПАЖАЊА

Пошто смо се решили да у екскурсу наведемо и неке швајцарске писце немачког језика, нећемо моћи обићи ни извесне швајцарске писце француског језика. Њих свакако има повише, али их ја нисам ни читао ни набављао. Зато имам мало примера. Први ће овде бити веома драгоцени, јер се ради о једном скоро очевидцу. То је Жак Исар, који је био у предратној Југославији кореспондент страних листова и коме је после много мука успело да се дочепи још за време рата Швајцарске и да ту објави своје утиске страха у књизи под насловом “Виђено у Југославији” (5). Писац и данас живи у Цириху, али се не бави публицистиком. Његова сведочанства имају нарочиту вредност и скоро снагу непосредности, због чега би требало ту књигу превести на српски. Ми овде можемо дати само мале одломке.

Тако саопштава своје записе из Сплита 5 јуна 1941. (стр. 156): “Страшна је то трагедија која се одвија у Хрватској, у Босни, у Славонији. То је масакрирање у серији, потпуно истребљење села са српским становништвом, села која данас нису ништа друго до рушевине и заједничке јаме. Унакажени лешеве леже, на хиљаде, једни до других . . .

Оно што нам причају преживели о мучењу (избеглице), то људски ум не може да схвати, не може да верује. Шпанска инквизиција, немачка масакрирања у Пољској, па чак и кикеске тортуре изгледају као дечје игре у упоређењу с оним што је усташка окрутност измислила против ове јадне српске популације. Животињски бес размахнут је према једном напуштеном народу, који не стиже да нађе средства да измакне својим целатима . . .

Како мислите о следећим примерима које ме скоро стид навести.

У селу Страдање отворили су утробу једној Српкињи, носећој у четвртом месецу, извукли су јој дете и зашили на место . . . живу мачку.

Један пензионисани стари српски учитељ, ранији претседник Школа у Травнику, бачен је на земљу и један усташа му је истрагао срце, пререзавши га од гркљана на ниже штилетом . . . (Спомиње случај у Госпићу).

Исто дело, чак и горе, збило се у Гламочу, где су жене и деца, испочетка поштеђени, добили одобрење да напусте град, с оним што могу собом понети. После једног километра, све ове жене и сва деца, који су веровали да су ослобођени страхота стрељани су; бандити су мислили да ће се тако лакше домоћи последњих средстава која су ови јадници били склонили у часу кад су им огњишта рушили . . .

Три четвртине српског становништва Мостара масакрирано је на ужасан начин . . .

Али да би усташе могле да изврше своју намеру (истребљења Срба), морали су да нађу и погодан терен. Та могућност је, авај, била пружана од хрватског становништва окорелог у мржњи, у слепилу произведеном од страха и жеље за осветом, од сеоског католичког клира, фанатичног, бесног на православље. Није само ниже свештенство толерисало ове масакре, већ их је често и помагало. Млађи свештеници су узели били пушке у руке”.

Стр. 211, 25. маја 1942: “Нов вал дивљаштва запљускује над Хрватском. Избеглице српске које су дошле у Сплит дају страшне исказе. На страну изолирани случајеви, нпр. оног српског лекара Душана Митровића, који је ординирао 25 година у малој вароши Ливну и који је лечио толико Хрвата.

Он је убијен пошто је био принуђен да помогне убијању своја два детета и своје жене. Усташе су у свом бесу истребљења побили хиљаде Срба . .

Стр. 213: “Пропагирање католичке вере примљено је са ентузиазмом од хрватског епископата. Он је већ био спреман да истреби Србе или да их принуди да приме католичку веру . .

Стр. 215 (25 маја 1942): “Ево већ више од године дана да Хрвати масакрирају Србе. Кривица извесних католичких свештеника је флагрантна. Рим не изгледа да се миче. Не само што врховни поглавица католицизма није дигао никакав протест против злочина, он је чак одбио да следује апелу са свих страна којим је мољено да папа интервенише у корист децимираних Срба”.

Стр. 216: “Али што говоре бројеви.

“У Горњо-карловачкој дијецези, која је бројила 460 хиљада Срба православних, 280 хиљада их је било убијено, 50 хиљада је побегло у шуме, 50 хиљада је могло бити послато у Србију. Остатак, тј. 40 хиљада душа, било је принуђено да се провери, да постане католичко”.

Стр. 211 (25. маја 1942): “На острву Рабу, отада званом Острво смрти, 7000 депортираних Срба је било побијено за неколико дана . .

Градоначелник Вараждина, ноторни усташа, истакао је ову објаву: “Ми морамо бити дивљи. Ми смо надмашили све рекорде уништења Српства. У нашем малом граду нема више ниједан живи Србин”. (Писано у Женеви окт. 1943). После усташке окупације Босне и Херцеговине, где је више од пет сто хиљада Срба било масакрирано, хрватске власти су населиле готово двеста хиљада својих сународника и већ су испословали споразум са муслиманском мањином да осујете евентуалне српске прохтеве . . .” (стр. 229).

Стр. 240 (Женева, јануара 1944): “Од 1,800.000 Срба осталих у Хрватској, 700 хиљада је масакрирано за време овога рата . .

Највећи део ових досадашњих навода ја сам био публикувао у “Канадском Србобрану” од 13. октобра 1955, и верујем да они који су после тога понешто пренели нису знали за ово моје публикување, јер су писали као

да они први то износе (нпр. Радивоје Бојић) . Сад ћу додати један детаљ који раније нисам био објавио.

На страни 188. пише Исар под датумом 28. фебруара 1942: “Оно што се догодило у Раваници, нечувена појава која се одатле развила, толико је удаљена од западног схватања, да се налазимо обавезним подвући чињеницама ову разлику менталитета.

У селу Раваници, у срцу Срема, покрајини која је неоправдано од стране Осовине понуђена “слободној Хрватској” налази се манастир где се већ вековима чувају мошти кнеза Лазара. Херој славне Косовске битке у којој је био погубљен, кнез Лазар претставља у српским очима легендарну личност. Један одар из XV века, окован масивним златом и драгим камењем, садржавао је мошти овог народног хероја. То је био објекат велике вредности, али је надасве то био символ који је Православна црква користила поводом великих свечаности.

Кад су усташе окупирале Раваницу, пљачкајући и крадући све, нису оклевали да се домогну ове светиње. Молбе, протести, интервенције, ништа нису помогли. Опуномоћени претставници Павелићеваца одбили су да рестаурирају драгоцену ковчег, сматрајући га као ‘ратни плен’.

У очајању, једна делегација српских сељака, успела је да се привуче немачком команданту области да би га замолила за интервенцију. ‘Нека Хрвати задрже драгоцену камење, па чак и само злато, али нека нам бар мошти врате, преклињали су ови сељаци.

Осам дана иза тога, један ауто, пролазећи што је брже могао кроз Раваницу, избаци један стари џак који се стропошта до средње блатњаве улице. У њему су пронађене упрљане, чак унакажене мошти кнеза Лазара. Сељаци донеше овај џак у манастир; затим у једном импровизираном напору, ове реликвије кренуше путем за Београд”.

И овде ћемо пренети у оригиналу највећи део ових жалопојки једног хуманог и часног странца, тим пре што је, сходно карактеру књиге, врло мало цитата на француском језику, мада штампарија не располаже, нажалост, са француским диакриничким знацима (акцентима). Прво са стране 156:

C'est une tragedie effroyable qui se deroule en Croatie, en Bosnie, en Slavonie. C'est un massacre en serie, l'extemiination complete de villages a population serbe, villages qui ne sont plus aujourd'hui que ruines et fosses communes; des cadavres mutiles gisent, par milliers, les uns sur les autres! A ecouter ces recits, on a l'impression qu'il "pleut du sang" sur toutes ces regions.

Et ce que l'on nous decrit comme tortures subies, la raison humaine se refuse a l'admettre, a le croire. L'Inquisition espagnole, les massacres allemands en Pologne et meme les tortures chinoises semblent jeux d'enfants en comparaison de ce que la cruaute oustachie a imagine contre cette malheureuse population serbe. Une frenesie bestiale deferle sur un peuple abandonne qui n'arrive pas a trouver le moyen d'echapper a ses bourreaux.

Que penser d'exemples comme ceux que j'ai presque honte de rapporter ici ?

Dans le village de Stradanje on a ouvert le ventre a une femme serbe, enceinte de quatre mois, on lui a arrache l'enfant des entrailles et recousu, a la place... un chat vivant!

Un vieil instituteur serbe retraite, ancien president du Sokol de Travnik, est jete par terre et un Oustachi lui arrache le coeur en lui labourant la poitrine de coups de stylet!

Et voici une vieille femme de Gospic dont les enfants ont ete massacres; sa maison brulee, on l'autorise a prendre le train. Au moment de monter en wagon, la vieille femme est tuee a bout portant, et son assassin, un Oustachi, fouille froidement les pauvres bagages, dans l'espoir d'y trouver une piece d'or ou un peu d'argent!

Le meme fait, en plus grand encore, s'est produit a Glamoc ou les femmes et les enfants, d'abord epargnes, ont ete autorises a quitter le village "avec ce qu'ile pouvaient empörter". Un kilometre plus loin, toutes ces femmes et ces enfants qui se croyaient delivres du cauchemar, ont ete fusilles; les bandits ont pense s'emparer ainsi plus facilement des dernieres richesses que ces pauvres gens avaient peut-etre dissimulees au moment ou l'on detruisit leur foyer.

Et enfin ce medecin de Mostar, le meilleur Chirurgien de l'endroit, arrive e Split, me raconte lui-meme sa propre aventure: Сад он прича детаље својих мучења и напослетку свога бега, да заврши:

Mais les trois-quarts de la population serbe de Mostar ont ete massacres dans des conditions atroces. C'est miracle que je sois le; vous entendez un mort-vivant qui vous parle !”...

Et c'etait un peu vrai; il s'exprimait en chuchotant comme dans un reve, comme s'il sortait d'un autre monde; or c'etait un homme que ses concitoyens admiraient, un savant qui avait deja sauve la vie a beaucoup de Croates, a des Oustachis peutetre !

Cette liste de crimes affreux avec le nom exact des victimes, on pourrait, helas, l'allonger jusqu'a en faire un volume.

Pour ma part, je n'ai plus l'energie d'entendre encore ces plaintes cruelles, ces cris de desespoir qui nous envahissent de toutes parts.

Ова последња три става ја нисам био превео на српски, то чиним сад:

“А то је помало истина (да је овај лекар чије је страдање Жан Исар детаљно описао био већ полумртав). Он наставља: он се изражавао шапћући као у сну, као да је дошао с другог света; а то је био човек коме су се његови суграђани дивили, један научник који је већ био спасао животе многих Хрвата, можда чак и усташа.

Овај списак ужасних злочина са тачним именом жртава могао би се — ох страхоте — продужити док би се читава књига исписала.

Што се мене тиче, ја немам снаге да још слушам ове ужасне жалбе, ове крикове безнадежности које нас спопадају са свих страна”.

Онда долази већ раније преведени став (стр. 159):

Mais pour que les Oustachis puissent remplir une teile besogne, il fallait encore trouver le terrain favorable. Une teile possibilite fut, helas, Offerte par une population croate aigrie, aveuglee elle-meme par la peur et la rancune, par le clerge

catholique rural, fanatique, dechaine contre l'eglise orthodoxe. Le bas clerge, non seulement tolera ces massacres, mais souvent il en fut le complice. De jeunes pretres furent pris le fusil a la main!

Страна 215:

Voila plus d'une annee que dans le massacre des Serbes par les Croates, la culpabilite de certains pretres catholiques est flagrante. Rome ne semble pas autrement s'en emouvoir. Non seulement le chef supreme du catholicisme n'a eleve aucune protestation contre ces crimes; il s'est encore refuse de donner suite aux appels de toutes parts et qui sollicitaient l'aide papale en faveur des Serbes decimes.

Страна 216:

Mais que dire de ces chiffres?

Dans le diocese de Gomi-Karlovac (pres de Zagreb) qui comprenait 460.000 Serbo-orthodoxes, 280.000 ont ete tues, 50.000 se sont refugies dans les montagnes, environ 50.000 ont pu etre expedies en Serbie. Le reste, soit 40.000 ames, a ete contraint de se convertir au catholicisme.

Dans l'ancienne Yougoslavie, les Serbes n'ont jamais essaye de creer une grande Serbie, malgre l'influence preponderante dont ils disposaient. Le "Sporazum" de 1939 ne fixait que les exigences des Croates. Mais des 1.800.000 Serbes restes en Croatie lors du "Sporazum", 700.000 ont ete massacres durant cette guerre. La grande Serbie est donc nee de l'idee de proteger surtout ceux qui restent.

XVI. ИЗ ШВАЈЦАРСКЕ ВЕРСКЕ

(ЕВАНГЕЛИЧКЕ) ШТАМПЕ

I.

У једном црквено-полемичном часопису који носи и сам наслов "Полемос" (то значи рат), а који када издају швајцарски евангелици (реформирани протестанти), један број из године 1963. је посвећен Хохутовој драми "Викар". Он има више прилога, последњи међу њима потиче од

Кристофа Милера и носи наслов “Католичка црква у нацистичко-фашистичкој Хрватској 1941 до 1945” (6). Ту овај писац износи шта су о овој антихришћанској творевини писали Француз Едмон Парис, Немац Карлхаинц Дешнер. Енглеz Арнолд Тојби. То ми нећемо овде преносити, јер није његово. Од њега потиче ингрес студије који гласи:

“Иако су инквизициони закони преузети у Канонско право, иако су поједини инквизитори, и то не баш најбезначајнији, проглашени од папа пре једва сто година блаженим или чак светим, и тиме за сва времена остали неопозиво повезани са папством и црквом (католичком), данас важе преузете мере од папа за уништење јеретика у најширим круговима као историјски догађаји којима се не може придати никакав актуелан значај. Као један жалостан капитал црквене историје у мрачном средњем веку инквизиција се, сем изузетака, не узима као узорни пример. Она се прима знању са умирујућој савести да су за увек прошла она времена кад се у име Божје убијало и да се ти случајеви у црквеној историји неће више понављати.

Ово мишљење које се данас претпоставља да се разуме само по себи, о инквизиционој делатности католичке цркве, мора да се подвргне мисаоној ревизији с обзиром на оно што се збило између 1941. и 1945. у Хрватској. Иако би се можда унутрашњост наша, ваљда несвесно, бунила против тога да прими до знања неке ствари чије везе могу да донесу собом далекосежне последице, — то питање мора се покушати рашчланити, — чак и под опасношћу да првобитно мишљење, непроверено, изгуби од лепоте на овом путу спознаје”.

Тежак стил овога писца и теолошка обазривост ипак не могу да скрију одвратност према поступцима католичког клира у “НДХ”, које овај протестантски теолог сматра инквизицијом новог века, ништа мањом од средњеveковних инквизиција.

II.

Позната је ствар да Швајцарски устав од 1848. има неколико чланова који су још увек на снази, а које католици сматрају као дискриминацију и стално покушавају да одстране из уставног текста. Ти чланови забрањују оснивање нових католичких манастира или васпостављање укинутих, забрањује

повратак изгнаних језуита и њихову делатност у Швајцарској. После многих неуспелих покушаја аброгирања тих уставних прописа, у последње време је канда ситуација доста повољна. Ипак истакнути евангелици оштро протестују против тога. Тако је ту скоро, крајем шездесетих година, “Швајцарско удружење за заштиту протестантизма” издало неки летак против укидања тих параграфа (7). У њему они наводе у свега пет-шест ставова многа зла која су језуити нанели човечанству, па међу њима и овај: “То су били језуити, који су у последњем рату повлађивали и потпомагали усташе да кољу православне у Србији”. Оригинал: Es waren die Jesuiten, die die Ustaschis im letzten Kriege in der Hinschlachtung der Orthodoxen in Serbien be-günstigten und unterstützten.

III.

У “Канадском Србобрану” од 18. јуна 1959. налази се један напис са овим насловом: “Шта су швајцарски протестантски пастори видели у Југославији”. Потписан је са “В”. Јамачно потиче од Властимира Петковића (8). Ту изос. стоји:

Једна група швајцарских протестантских свештеника добила је дозволу да у Југославији посети реформистичку цркву, која је у главном сконцентрисана у Барањи. О томе путу један од њих, П. Савари, објавио је после пута своје утиске у протестантском органу за кантон Во.

Занимљиви су још неки подаци које је пастор Савари изнео. Говорећи о свирепостима и крвавим догађајима за време рата, пастор Савари каже:

“Није се заборавило, на пример, да је 300.000 Срба православних масакрирано од стране Хрвата католика”. Број наравно није тачан, јер је далеко већи, али је добро што је пастор Савари поменуо тај страховити злочин Хрвата.

XVII. НЕКИ ГЛАСОВИ ШВАЈЦАРСКИХ НОВИНА

Било је, несумњиво, и за време рата и непосредно после рата у швајцарским новинама доста података о зверствима у “НДХ”. Али Швајцарска има безброј новина, првокласних, и да се све прате потребан је цео човек да ништа друго не ради. За време рата ја нисам био ту, а после рата

сам био у логорима и у фабрици као радник. Нисам могао да те податке купим. Други нису хтели да то раде, мада су неки могли. Зато ћу навести само мало података која сам сачувао да се из њих види приближна реакција швајцарске штампе, која никад, ниједном речју, није писала о том без гнушања, и да се бар нешто сачува од тога. Ове исечке које ја имам, једва да имају други.

I.

Водећи лист француске Швајцарске Журнал д Женев писао је почетком 1947. један оштар чланак о Павелићу и његовим послератним шетњама. Чланак је написао и потписао Франсоа Жак. У њему се износи сва пропрошлост тог терористе и његове банде. Износи се што је говорио Будак о убијању Срба итд. То су све познате и од других преузимане ствари. Само ћемо два-три става при крају пренети, да се види како је европска јавност реагирала тада на хрватске злочине. У листу стоји за “НДХ” (9):

“Све организације и све институције српске беху разбивене, књижаре запаљене, а српске цркве демолиране. Усташка влада је организовала специјалне групе које су имале једини задатак да убијају Србе и пљачкају њихове вароши и њихова села.

Угрожен тоталном екстерминацијом (истребљењем), гоњен хајком и стављен ван закона, српски народ дочепа се шума. Да би се одбранио, он пређе, сасвим природно, ка оружаном револту.

Осуђен на смрт од једног француског трибунала пре 12 година, убица 900 хиљада невиних Срба, ратни злочинац Анте Павелић налази се на слободи . . .”

II.

Напред посебно цитирани из књиге дописник за Источну Европу Ернст Халперин листа “Ноје Цирхер Цајтунг” (за кога је један тим стручњака на Универзитету Сиракуза, Њу Јорк, изнео да је најбољи светски лист) спомињао хрватске злочине за време рата. Иако узгред, он је то чинио без околишавања и без улепшавања. Ја нисам чувао све те бројеве, али неке још имам, па ћу бар њих сачувати од заборављавања.

Тако у броју од 29. јула 1952. под насловом “Тито у Хрватској” пише Халперин, под својим означеним псеудонимом “Алп” и ово о Глини, где је “маршал Тито” на годишњицу “устанка у Хрватској” одржао говор (10):

“Варошица Глина лежи у Банији, једном благом хрватском брдовитом пределу, чија села често надвисују звоници као црни лук, и крст српске православне цркве. Јер је Глина некад сачињавала део Војне границе против Турског царства, на којој су Аустријанци населили многобројне храбре српске избеглице као војне колонисте. Односи између католичких Хрвата и ове православне мањине нису никад били добри а у предратној Југославији су се погоршали раapidно. После слома Југославије у пролеће 1941. почео је Павелић, од Хитлера и Мусолинија постављени диктатор Хрватске, да ликвидира српску мањину. Ко није прешао у католичку веру, био је прогнан или на бестијалан начин смакнут. Тако су у Глини 900 Срба затворени у њихову цркву и живи запаљени. Прогоњено српско становништво побеже у шуме и ускоро поста Банија, заједно са другим местима српске мањине, најбољи резервоар за Титове партизанске чете. Због тога се налазе данас у армији, у политичкој полицији и у вишим ранговима партијске хијерархије уладљиво често Срби из Хрватске”.

Неколико оригиналних реченица из овог тако верног приказа не смеју се мимоићи. Они гласе:

Nach dem Zusammenbruch Jugoslawiens im Frühjahr 1941 begann der von Hitler und Mussolini als Diktator Kroatiens eingesetzte Pawelitsch, die serbische Minderheit zu liquidieren. Wer nicht zur katholischen Kirche übertrat, wurde vertrieben oder auf bestialische Weise umgebracht. So wurden in Glina neunhundert Serben in ihre Kirche gesperrt und dort lebendigen Leibes verbrannt.

Срби су дакле, на бестијалан начин били убијани у том руглу од државе, прве слободне хрватске државе после Свенимира. То пише Швајцарац који је само десет година иза тих зверстава посетио ове крајеве, много тога чуо и нешто мало забележио.

Исте године, четири месеца раније, изашао је у истом листу чланак под насловом “Пут југословенских комуниста”, у неколико бројева. Други од њих приказује комунисте у рату (11). Ту се налази и овај став: “После дословног

раскомадања Југославије основана је од Хрватске-Славоније и Босне марионетска Хрватска, чији је предео допирао до капија Београда. У тој ‘краљевини’ извео је фашистички терорист Анте Павелић своју страховладу. Сви Срби на територији ‘краљевине’ имали су да буду масакрирани, прогнани или на силу проверени у католицизам, јер српство и припадност православној цркви, хрватство и припадност католичкој цркви у тим пределима су синоними”. Једна реченица и овде у оригиналу:

In diesen “Königreich” Kroatien errichtete der fascistische Terrorist Ante Pawelitsch seine Schreckensherrschaft. Alle Serben auf dem Gebiet des “Königreichs” sollten massakriert, vertrieben oder dann zwangsweise zum Katholizismus bekehrt werden.

III.

Тај водећи швајцарски лист, за кога је нпр. јављено било да га дугогодишњи немачки савезни канцелар Конрад Аденауер свако јутро најпре чита, има и на другим местима, од другог дописника, реминисценције на хрватске злочине у последњем рату. Тако на Видовдан 1966 саопштава лист о нормализовању односа између Ватикана и Југославије. Ту је репортажа римског дописника листа дра Едуарда Гаилингера на чијем се крају говори о злочинствима католичког клира у Хрватској за време рата. Тамо стоји (12): “Кад су усташе 1941. у Хрватској спровели њихову страховладу, наишли су на симпатије код католичког клира . .

Годину дана затим пише дописник за Источну Европу и питања комунизма из Берлина Богдан Осадцук о повраћају у земљу попа Драгановића (13), где стоји: “Кад су усташе завеле страхотан програм истребљења Срба у Босни, дошло је тобоже до сукоба између Павелића и Драгановића”.

Ја у то не верујем: овај дописник је, како сам чуо, Украјинац католик (гркокатолик), али је главно да је и он чак курзивом утврдио усташки страховит “програм истребљења Срба”:

Als dann die Ustaschas das fürchterliche Ausrottungsprogramm gegenüber den Serben in Bosnien einleiteten.

IV.

Кад је липсао Анте Павелић сва је светска штампа освежила вести о гнусобама које је починио он са својом дружином. Интересантно је да Ноје Цирхер Цајтунг није та недела ни споменуо. Ја сам се обратио листу и послао један исечак из Коријере дела Сера који је најтежим речима осудио био Павелића и његов режим, молећи и тај циришки лист да изврши своју дужност. Они су одбили, Бог зна зашто, па нису чак ни вратили италијански лист. Али су се други листови осврнуле на недела тога зликовца и бар укратко их понова осудили. Тако Тагесанцајгер, најраспрострањенији швајцарски лист, у броју од 30. децембра, поводом смрти архизликовца преноси ову вест Ажанс Франс Прес: “По наредби поглавника беху у току мање од четири године поубијани 500.000 Срба, 46.000 Јевреја, 25.000 Цигана и хиљаде православних Хрвата ...” Који су му то “православни Хрвати” ја не знам, али видим да и пуних 15 година после нестанка те злочиначке државе светске агенције јављају да је у њој поубијено око 600 хиљада невиних лица, не баш све самих Срба, али пет шестина чистих Срба (14).

V.

И накнадних осврта на хрватска зверства у Другом светском рату налазе се понекад у швајцарским новинама, такође изазвана догађајима новијег времена који имају свој корен у “ушаштву”. Али ових података има мање него у суседним великим државама, које су саме биле посредно уплетене у те догађаје или су се обављали у њиховим границама. Понекад има, рекосмо, и тога. Ја примам само једне новине (НЦЦ), али ме упозоре каткад ако нешто о нама изађе у другим гласилима. Овде ће се изнети само оно што се односи директно на “НДХ” и до чега сам ја успео доћи.

Ево један напис из ере пуцања “ушаша” на дипломатске претставнике Југославије у другим државама.

У писмима најугледнијег швајцарског недељног листа тзв. “Светска недеља” саопштено је једно писмо (у рубрици “Наши читаоци нам пишу”) под иницијалима Н.М. а под насловом “Не у име народа” почетком 1968. године (15). Потписан је иницијалима неки Н.М. Ја бих више волео да му се

име зна. Али је за нас главно овде да је један швајцарски лист, један међу најугледнијим у Европи, крупним речима жигосао владавину Павелића (као одговор неком Милану Илинићу из Минхена на његовом претходном писму од пр. 4 недеље, које ја нисам имао (а не бих га користио ни да сам имао). Н.М. описује сцену приказану од Малапарте, мада не сасвим верно и прецизно (јамачно није имао при руци текст Малапарте). и онда са своје стране додаје: “То није басна, то је непојмљиво али истинито. Тако су српским и јеврејским узницима зуби ломљени пушчачим кундацима, да би само доспели до њихових златних мостова или круна. Њих су употребљавали (Хрвати) при игри карата као улог. Ти подвизи су вршени над живим људима, а у том стилу се ишло даље. Ти усташе су пред крај рата побегле, нарочито цвијеће тих јунака, у Немачку, где су, најпаче у Минхену, радо примљени као жртве комуниста. Сад су то људи који лудачки пуцају на јадне мале чиновнике конзулата и с времена на време полуодрасле младиће преко југословенске границе кријумчаре да би правили акте саботаже ...”

VI.

За време драматичних догађаја у Хрватској и Југославији уопште крајем 1971. и почетком 1972. сви већи светски листови су слали дописнике у Југославију одакле су, то се мора признати, могли слободно да информишу јавност својих земаља. Послали су и швајцарски водећи листови, али они немачког језика нису били тако издашни у приказу ситуације као они француског језика. Било је ту, разуме се, реминисценција из времена Другог светског рата. Мислим да смо довољан број тих вести пронашли, оних на француском језику захваливши г. Кочи Павловићу, бившем инспектору Министарства вера, сада избеглици у Швајцарској, а оних на немачком језику сам већину сам сакупио, док су ми неке послали капетан Милан Бјелановић и капетан Вуксан Чукић, на чему захваљујем.

У гласилу Телевизије и Радија француске Швајцарске где се ове ствари нормално не расправљају (у органу немачке Швајцарске то се не да замислити) писао је још почетком јануара 1972. један од најпознатијих журналиста и публициста данашње “влашке Швајцарске” Арман Гаспар, један напис на читавој страни са насловом “Позор у Југославији” (да се хрватски изразимо) (16). Пише о Хрватима са доста симпатија да ипак каже у

средици чланка: “За време Другог светског рата германско-италијанска инвазија је изазвала посредно раскомадање Југославије. 10. априла 1941. установљена је први пут од средњег века хрватска држава, а на њеном челу фашистички диктатор Анте Павелић, шеф терористичке организације усташа. Од кад су они узели власт, историја памти пре свега операцију геноцида организованог против Срба и Јевреја, која је донела више од 600 хиљада жртава”.

VII.

Жан Го, сарадник угледног лозанског листа који излази под тим насловом (“Лист мишљења лозанског” или нешто слично) донео је почетком фебруара 1972. у три броја његову репортажу из Загреба. Сва три дописа имају разне наслове (као што је то уопште у штампи уобичајено), у другом од њих (17) говори се о разлици између Срба и Хрвата, која је минимална (углавном сведена на писмо и веру). Ипак додаје писац: “Али јама између Срба и Хрвата је највише издубљена у току последњег рата. Хрватски фашисти, доведени на власт од Хитлера, масакрирали су Србе дивљаштвом недостојним култивираним народа. Драматично је то што Срби и дандањи пребацују ту историјску страну Хрватима. Са своје стране Хрвати су имали све тешкоће света да се ослободе комплекса одговорности”.

Дакле, после три деценије од почињених злочина, јавно мишљење слободног света се згражава над дивљаштвом Хрвата. То треба пренти у оригиналу:

Les fascistes croates portés au pouvoir par Hitler ont massacré les Serbes avec une sauvagerie indigne d'un peuple cultivé.

VIII.

Арман Гаспар, редактор главног лозанског листа “Лозанска Газета” публиковао је почетком јануара 1972 три репортаже о збивањима у Хрватској, са надсловом “Југославија без Југословена?” Првом чланку претходи један ингрес, једна масним словима отштампана и уоквирена белешка. Њу морамо дословно пренети. Ту стоји (16):

“У ‘Капуту’ Малапарте саопштава следећу анегдоту која је следила после своје визите Анти Павелићу, диктатору ефемерне државе хрватске за време последњег рата под покровитељством хитлеровске Немачке и фашистичке Италије.

—Шта то имате у овој корпи, да ли остриге? — запита италијански књижевник указујући на зделу из које се појавило нешто светлеће и љигаво.

—Не, — рече његов сабеседник са ноншалансом,

—то су очи Срба . . .

Ова хрватска држава, настала први пут после средњег века, захваљује своју екзистенцију државама Осовине и терористичком покрету усташа, који је организовао, између 1941. и 1943. масакар од неких 600.000 Срба и 46.000 Јевреја”.

27. јануара 1972., дакле на сам Савиндан, објавио је лист (Газет де Лозан) неко писмо “наших читалаца”, од свакако Хрвата Винка Грубишића (ако му је то право име, међутим да је Хрват, то произлази из самог садржаја) (19). Он демантује да је толико Срба убијено, чак тврди да је убијено више Хрвата него Срба (познато хрватско ниекања чињеница), а за “анекдоту” Малапарте каже: “Већ је више пута написано да је ова анекдота само пропагандистичка фантазија против Хрвата”.

Редактор Лозанског листа, Арман Гаспар, одговорио је у истом броју Винку Грубишићу (20). Он се нарочито осврнуо на број убијених Срба и цитирао пет извора по којима он премаша пола милиона лица. Употребљено је белгијске, швајцарске, америчке и италијанско-енглеске писце. Нажалост, није знао за I издање ове моје књиге у коме би нашао десетине најверодостојних италијанских и немачких писаца који ово аутентично потврђују. Вероватно ће ово издање ту празнину попунити.

Што се тиче “анекдоте против Хрвата”, тј. аутентичног саопштења Курција Малапарте шта је он видео и доживео код Павелића, на то се Арман Гаспар више не осврће. Ми би се на то осврнули у одељку прве књиге који је посвећен извештајима Курција Малапарте (одељак XXXI).

Овај хрватски фалсификатор је чак тврдио да је Јеврејима у “НДХ” било добро, да скоро нису страдали итд. Све систематске лажи целе хрватске емиграције. Жорж Ваднај, вероватно и сам Јеврејин, каже “насупротив” Грубишићу (21): “Ретке су — ако их уопште има — земље где су Немци нашли помоћнике тако ревне да сарађују на ликвидацији Јевреја као у Хрватској”. Он описује детаље, које ћемо на неком другом месту саопштити. Пошто је то ипак објављено у швајцарској новини наших дана, то је потребно да се бар нешто и овде изнесе. Он каже: “Пошто су опљачкали, запалили и демолирали синагоге (у Загребу, Осиеку, Ђакову, Земуну, Пожеги, Новој Градишкој итд) . . . они су у концентрационим логорима, посебно бројним у Хрватској, у Јасеновцу хрватском Аушвицу, који је своје име у историји Јевреја написао с крвљу десетине хиљада мученика. Од 25 хиљада Јевреја колико је Хрватска бројила уочи рата остало је 1943. још само 1800”.

Од Срба није нико одговорио фалсификатору Грубишићу. Од мене цела ова књига биће и њему одговор као и осталим хрватским крвожедним фалсификаторима.

IX.

Сад да се понова вратимо новинама немачког језика и њиховој реакцији на “хрватско пролеће”. Слика ће бити тиме употпуњена.

Ранији стални дописник Ноје Цирхер Цајтунга у Београду и Бечу Виктор Мајер, пресалдумио је после у редакцију “Тагесанцајгера”, такође циришког листа са највећим тиражом у Швајцарској. Ту је он написао за време преокрета у Загребу крајем 1971. и почетком 1972. масу извештаја, јер је сместа из Беча допутовао у Загреб да се нађе на “лицу места”. За разлику од ранијег дописника НЦЦ из Београда, где је он доста симпатично писао о Србима, у последње време показује све више симпатије Хрватима. Па ипак с времена на време указује на “усташе” и њихово доба. Тако у великом документованом напису у недељном прилогу Тагесанцајгера од јуче (22). Наслов је написа “Титови тешки Хрвати”. Детаљно описује све догађаје последњег времена, да се негде у средини написа осврће и на рат. Том пододељку даје наслов “Страшно време усташа”. Ту налази разумевања да су Срби у ескалацији хрватског национализма тражили аутономију области које

настањују. Онде стоји изречно: “Срби у републици Хрватској имали су пред очима прошло ратно доба, кад је терористички режим усташа под њиховим поглавником и тзв. НДХ вршио масовне ликвидације међу Србима”.

Нека, нека: нек се освежава успомена на ове злочине! При крају каже да су Хрвате “спасили комунисти од српске освете”.

Х.

Један још новији допис из Загреба изасланик истог листа који овде накнадно умећем појавио се у броју од 27. фебруара 1972 (23). Писац је др Ервин Мерки, иначе стални кореспондент листа у Бечу за Источну Европу.

По обичају листа, он се пред самим текстом обележава са неким иницијалима. Ја имам списак тих лица и без нарочитих тешкоћа дешифрирам њихова имена (и претходног и овог). Допис његов из Загреба (фебр. 1972.) носи наслов: Национална криза у Југославији. Даје један историјски осврт на прошла стања у Југославији и дословно каже: “У хрватској екстремно-десничарској ратној творевини под вођством Анте Павелића — једној осакаћеној вазалној држави по Мусолинијевој и Хитлеровој милости — светили су се (Хрвати) на српској мањини у сопственој држави са свакојаким зверствима . . У оригиналу:

Im kroatischen, rechtsextremen Kriegsgebilde unter der Führung von Ante Pavelic — ein zerstückelter Vasallenstaat von Mussolinis und Hitlers Gnaden — rächten sie sich an der serbischen Minderheit im eigenen Land mit allerhand Grausamkeiten.

Он износи даље: “Футбалске утакмице између српске и хрватске момчади беху, специјално у Далмацији, добродошли поводи да би се абреагирала антисрпска осећања. У појединим местима тражене су одељене школе за обе групе становништва и у неким предузећима се појавише спискови имена са неприкривеним намерама дискриминације; они су садржавали народност намештеника. У појединим местима се усијала била национална ревњивост у тој мери, да је међу 600 хиљада Срба који живе у Хрватској — њихови преци су највећим делом од Турака овде пребегли — наиђоше немиле успомене, па

и њихове организације, као што је културна Просвјета, такође почеше да се оружају”.

XI.

Једна сасвим далека, једва уочљива алузија на догађаје у Хрватској кад је она одлучивала о судбини два милиона Срба, налази се у једном допису Новог Циришког Листа послатом из Београда почетком децембра 1971. од његовог дописника Петера Валда (24). По наслову чланка не би се никако могло очекивати да би о овоме били речи. Али дописник, говорећи о националитетној политици Југославије и о признању етничке групе Рома (Цигана), хвали ту политику, додајући: “Јако је засењен тај покушај у ово време још настојањем хрватског народа да се еманципира од два пута многобројнијег српског братског народа. То би се испунило у садашњој великодушној националитетној политици унутар Југославије тек онда, ако би се за 650.000 Срба који живе у Хрватској могао да постигне поред истинске равноправности и осећај трајне сигурности”. Ове последње речи је подвукао сам кореспондент.

И он сматра да Срби нису обезбеђени у Хрватској ни за своје животе, и онда не може бити речи о равноправности. Ко зна како овај лист обазриво пише, њему ће бити јасно да су ово крупне речи неповерења према Хрватима у њиховом третирању Срба. То су несумњиво реминисценције из Другог светског рата. Народ убица мора да пружи гаранције да више неће убијати. О ниједном другом народу Југославије се тако не пише.

XII.

Виктор Мајер, дописник за Југоисток најраспрострањенијег швајцарског листа Тагесанцајгер дао је у броју од 7. јула 1972. допис са насловом “Актуелни разговор у Југославији”, а са великим поднасловом “Усташе исповедају претерани национализам” (25). Ту се описује настанак “НДХ” и њен одушевљен пријем од Хрвата. Затим наставља: “За кратко време запазише пристојни хрватски патриоти, који су се испочетка радовали својој држави, да су изложени једној групи бандита. Ликвидирања настадоше: прво Јевреји, онда Срби, напослетку и Хрвати који заузеше став против терора.

Усташе су исповедале претерани национализам, у који су уврстили веру као ‘бастион Запада’ . . .

Сад је карикатура постала стварност. 1942. настаде масовно убијање Срба. Ови побегоше у шуме и дозволише да их Титови партизани организују. Ускоро је поглавник, како се Павелић звао, могао да влада само дотле докле је загребачки трамвај допирао. 1945. он побеже са државним благом. Његов покрет се етаблирао делом у Мадриду, а делом у Буенос-Аиресу, где је Павелић умро 1964 ...”

Мада овде има нетачних података (да су прво убијани Јевреји, а Срби у масама тек 1942, док су они били највише убијани 1941.; да је Павелић умро у Аргентини, да је умро 1964, а умро је 1959, итд.), суштина им је ипак тачна, а ови подаци су драгоцени што још увек, 30 година иза злочина, упозоравају свет на њих. Последњи став пренећемо у оригиналу:

Nun wurde das Zerrbild auf die Realität aufgezwungen. 1942 begannen die Massenmorden an Serben. Die liefen in die Wälder und Hessen sich von Titos Partisanen organisieren. Bald konnte der “Poglavnik” (Führer), wie sich Pawelitsch nannte, nur noch regieren, soweit die Zagreber Strassenbahn fuhr. 1945 machte er sich mit dem Staatsschatz davon. Seine Bewegung etablierte sich teils in Madrid, teils in Buenos Aires, wo Pawelitsch 1964 starb.

XIII.

У истом листу пише исти сарадник из Беча Виктор Мајер кратко време за тим (30. августа 1972) о суђењу “хрватским националистима”, у ствари вођама студената што су певали једну ратну песму. Пустимо дописника да то исприча. Његов допис (26) почиње овако: “Хрвати не пију вино већ сишу крв Срба”, певали су крвожедни усташки војници у Другом светском рату. Важна тачка оптужбе против четворице хрватских студентских вођа, који сад стоје у Загребу пред судом због национализма, ставља им на терет да су ову песму интонирали на једном студентском путовању. Један полицајски официр који је саслушан као сведок чуо је ту песму на званичној дужности . . .”

Шофери, Хрвати, нису је разуме се чули. Али је овде важно да се понавља та песма која је одјекивала за време рата и која је, нажалост, била стварност. И то се освежава после 30 и више година.

XIV.

У врло угледном швајцарском листу “Дер Бунд” (“Федерација”) изашла је мало потом на целој страни са обећаним наставцима једна, може се рећи, расправа од Бурга Бихи, под насловом “Криза у мултинационалној држави” уз покушај да се утврде разлози те кризе (27). Ја имам само тај први број те расправе. Он има више делова. Један гласи “Српска величина под Немањићима”. Говори затим и о српској хегемонији у краљевској Југославији и том приликом каже: “У Хрватској се разви један ватрени националистички покрет, чији су екстремни претставници били усташе, под Антом Павелићем, инспирисаним од фашизма. Адвокат Павелић је водио тајну организацију из емиграције у Торину. Као резултат се јавио кобан спој хрватског национализма са фанатичним пограничним католицизмом из исламске и српско-православне Босне и Херцеговине . . .

После препада Немаца и капитулације Југославије 1941. постаде Павелић шеф владе једне “независне” краљевине Хрватске; он је могао да уђе у Загреб као триумфатор. Без обзира на политичко осведочење постиже национализам у то доба превагу код већине Хрвата . . .

Даље стоји у одељку “Четници и комунистички партизани”: “Ако су усташе после свог триумфа масакрирали Србе који су живели у Хрватској, то су учинили са њима Немци у Србији, али не у истој мери”.

Неколико реченица у оригиналу:

Es ergab sich eine unheilvolle Vermischung des kroatischen Nationalismus mit dem fanatischen Grenzland-Katholizismus aus dem islamischen und serbisch-orthodoxen Bosnien und Herzegovina. Ungeachtet der politischen Überzeugung gewann der Nationalismus in dieser Zeit bei der Mehrheit der Kroaten die Oberhand. Hatten die Ustaschis nach ihrem Triumph massenhaft in Kroatien lebende Serben massakriert, so taten es ihnen die Deutschen, allerdings nicht, im gleichen Mass, in Serbien gleich.

XV.

Случај је хтео да за крај овога одељка и целе ове расправе односно књиге нађем извештај о “процесу против хрватских националиста” одржаном у Задру у другој половини новембра 1974. (а ја ово пишем у децембру исте године). Извештај је изишао у Ноје Цирхер Цајтунгу од њеног сталног дописника Кристине фон Кол (28). Ту стоји: “Они су (тј. оптужени) имали у виду оснивање једне независне Хрватске по моделу истоимене државе Павелића у Другом светском рату, која је била творевина осовинских сила. Саобразно тадашњој католичко-германској идеологији ове Хрватске и сада захтева оптужена група усташа ‘чишћење’ од српских елемената који треба или да се убију или депортирају...” Оригинал извештаја гласи:

Entsprechend der damaligen katholisch-germanischen Ideologie dieses Kroatiens fordert auch die jetzt angeklagte UstaschiGruppe die “Säuberung” von serbischen Elementen, die ermordet oder deportiert werden sollten.

Један податак имам из сасвим скорог времена (1975) и уносим га накнадно, при коректури, овде место у III. глави. Виктор Мајер, који се специјализирао за наше прилике (иако сад живи у Бечу као коресподент за Југоисток Европе) писао је у циришком “Тагесанцајгер” поводом атентата на аеродром у Паризу (29) и о прошлости усташа. Он каже. “Усташе, као тоталитарни државни покрет, разви одмах један непретставиви терор против Срба, Јевреја, па чак и против демократских Хрвата, тако да је покрет за кратко време после кратког времена изгубио сваки углед код национално свесних Хрвата. 1945. увукоше се у подземље жалосни остаци од њих и појавише се опет, као и њихов ‘поглавник’ у Шпанији и Аргентини. У оригиналу:

Die “Ustascha” als totalitäre Staatsbewegung entfaltete sofort einen unvorstellbaren Terror gegen Serben, Juden und sogar gegen demokratische Kroaten, so dass die Bewegung binnen kurzem jede Autorität im eigenen Staat und das Ansehen auch bei den national bewussten Kroaten einbüsste. 1945 tauchten die traurigen Reste von ihr unter und kamen, wie der “Poglavnik” selber, in Spanien oder Argentinien teilweise wieder zum Vorschein.

У земљи се званично та група звала усташка, мада је већина њених чланова или рођена после усташке државе (најмлађи члан је имао 22 године) или је била тада у повоју. Па ипак, циљ им је био исти: нестанак Срба, убијање и мрцварење Срба. То су исповедали, истина тајно, али без околишења. Вук длаку мења, али ћуд никада.

Ни Хрвати не мењају своју ћуд бар у погледу на Србе: њихов је општи и заједнички циљ да Срба нестане, макар у “хрватским пределима” који обухватају Босну, Херцеговину, Срем, Бачку, Боку Которску итд.

Због свега тога ова књига има не само историјски значај, већ служи и као предохрана угроженом Српству. Утолико ове моје књиге добивају појачан значај за Српство.

Треба упозорити да у југословенској штампи, која је давала извештаје са процеса (бар у српској штампи), није било овог пасуса, мада је очигледно да се он налази у самој оптужници. Није се хтело вређати начело “братство-јединство”, а Србима што буде!

ЛИТЕРАТУРА ТРЕЋЕ ГЛАВЕ (ЕКСКУРСА)

1) J. R. von Salis. Weltgeschichte der neusten Zeit Band III: Von Versailles bis Hiroshima 1919-1945. Orell Füssli Verlag Zürich 1960.

2) F. R. Allemann, Nationen im Werden. Eindrücke und Ergebnisse einer Balkanund Vorderasien-Reise. 1955. Verlag für Politik und Wirtschaft.

3) Emst Halparin. Der siegreiche Ketzer. Titos Kampf gegen Stalin. Köln 1957.

4) Viktor E. Meier, Neuer Nationalismus in Südosteuropa. “Aktuelle Politik”. Schriftenreihe der Deutschen Gesellschaft für auswärtige Politik. Opladen 1968.

5) Jean Hussard, Vue en Yougaslavie, Lausanne 1944.

6) Christoph Müller, Die katholische Kirche im Faschistisch-nazistischen Kroatien 1941-1943. Polemos, Blätter für Neue Bühne. Doppelheft 3/4, Dezember 1963. Basel.

7) Schweizerische Vereinigung zum Schutze des Protestantismus: Aufruf an das Schweizervolk und an seine Regierung betreffs dem Aufhebungsartikel 51 und 52 der Bundesverfassung über das Jesuiten- und Klosterverbot.

8) Шта су швајцарски протестантски пастори видели у Југославији. “Канадски Србобран” од 18. јуна 1959.

9) Francois Jacques, Qu'est devenu Ante Pavelitch? Journal de Geneva du 23 mars 1947.

10) Alp. Glina (Kroatien) 28. Juli. Tito in Kroatien. Neue Zürcher Zeitung vom 29. Juli 1952.

11) Der Weg der jugoslawischen Kommunisten. II. Die Kommunisten im Kriege. Neue Zürcher Zeitung 30. März 1952.

12) E. G. Rom 27. Juni, Die Normalisierung zwischen dem Vatikan und Belgrad. N.Z.Z. 28 Juni 1966.

13) Ok, Die Affäre Draganowitsch. Politische Sensation mit wichtigen Folgen. N.Z.Z. 19 November 1967.

14) AF. Ante Pawelitsch gestorben. Tagesanzeiger vom 30. Dezember 1959.

15) Unsere Leser schreiben. —N-M. Nicht im Namen des Volkes. “Die Weltwoche” vom 19 Januar 1968.

16) Armand Gaspard, Alerte en Yougoslavie. Radio je vois tout. TV. 6. janvier 1972.

17) Jean Gaud, Le mecanisme d'une crise: la montee du nationalisme. Feuille d'avis de Lausanne, 5-6 fevrier 1972.

18) Armand Gaspard, Une Yougoslavie sans Yougoslaves? Zagreb contre Beigrade. Un reportage. Gazette de Lausanne et Journal Suisse. 7. janvier 1972.

19) Vinko Grubisic, Armand Gaspard et une anecdote contre les Croates. Gazette de Lausanne, 27 janvier 1972.

20) A. G. La reponse de notre collaborateur. Gazette de Lausanne 27 janvier 1972.

- 21) Gazette de Lausanne, 17 fevrier 1972.
- 22) Viktor Meier, Osteuropa-Korrespondent des Tagesanzeigers und Jugoslawienspezialist, Titos schwierige Kroatien, Tages Anzeiger Magazin Nr. 12.-25. März 1972.
- 23) rk Zagreb, Die nationale Krise in Jugoslawien... Land der Gegensätze. N.N.Z. vom 27. Februar 1972.
- 24) P. W. Belgrad, Emanzipation der jugoslawischen Zigeuner. Komplizierte Minderheitenpolitik. N.Z.Z. von 12. Dezember 1971.
- 25) Viktor Meier, Wien: Das aktuelle Gespräch in Jugoslawien. Die Ustascha huldigt einem übersteigerten Nationalismus, Jagsanzeiger, Zürich, 7. Juli 1972.
- 26) Viktor Meier, In Zagreb zeichnet sich eine Justizfarce ab. Tages Tages-Anzeiger, Zürich 30 August 1972.
- 27) Kurt Büchi, Krise im Vielvölkerstaat. Hintergründe der nationalen Spannungen in Jugoslawien. (I). Der Bund, Bern, 6 September 1972.
- 28) CvK, Prozess gegen kroatische Nationalisten. Sporadische Aktionen von Ustascha Gruppen. Neue Zürcher Zeitung von 21. November 1974.
- 29) Victor Meier, Skepsis um Kroatische "Ustascha"-Extremisten. Tagesanzeiger, Zürich, 15. Januar 1975.

ПОГОВОР

Да је ова књига угледала света морам у првом реду да захвалим врлом Србину из Баније г. Ђуру Р. Кесићу, рођеном 1928. у селу Црквени Бок (срез Костајница, војни округ Петриња). Хрвати су му побили сву породицу сем оца који је био у немачком заробљеништву. Ђуро је још као дете био у Јасеновцу, одакле су га Немци спасили. После разних логора за ДиПи-јевце скрасио се у Аустралији 1950. године, где је увек у првом реду српских прегалаца.

Ја му захваљујем много и у своје име и у име несрећних српских жртава што је ову књигу спасио да не пропадне.

Моја захвалност припада даље двојници још млађих али врло предузимљивих Срба у Аустралији, преко којих је сав тај посао ишао. То су гг. Радиша Никашиновић и Миладин Вујановић. Г. Никашиновић је одржавао везе између мене и штампарије и све техничке послове око изласка књиге позавршавао. Г. Вујановић је нашао мецену, и за ову и за још неке књиге ако Бог да да изађу. Они се оба тако заузимају да се моје књиге шире по Аустралији, где су до скоро биле једва познате. Данас је Аустралија центар интересовања за моје књиге, за шта немала заслуга припада овој двојници младих Срба.

Има их још, али се надам да ћу њих у следећим књигама, ако Бог да изађу, споменути. Хвала нека им је и овако неспоменути, и њима и свакоме ко макар једну књигу узме и тиме ми омогући да их даље издајем.

Ова књига се штампа у свега 500 примерака, као све моје књиге за ових 20 година. У последње време се објављују чак у 300 комада. Зато им морају и цене бити веће. Па ипак, кад би се све продале, не би наплатиле трошкове штампања. А не прода се никад ни половина.

Главна књига у Чикагу је издата у 2000 примерака. То су све други одлучивали, и ја им од срца захваљујем што су ме ослободили старања за прођу књиге.

Овде ја од тога нисам сасвим ослобођен, али уз помоћ мога драгога младог пријатеља Радише Никашиновића сматрам да ћу бити прилично растерећен.

Уколико би било прихода од књиге, они ће се употребити у фонд за издавање других дела уколико се Господ смилује. Ја за себе не тражим и не добивам ни паре од ма које књиге (сем оних које сам принуђен да сам издам, али од њих имам само губитке а не приходе). Мени се само шаље 10% књига у натури, које могу растурати по вољи, али их ја, сем у Швајцарској, махом дајем у комплетима и серијама.

Од прве, велике књиге, под овим истим насловом, понудили су ми из Чикага једну суму као хонорар (или накнаду трошкова?). Ја сам одбио, јер, како им одговорих, ја нисам најамни радник за Српство, већ доприносим, колико могу, и сам жртве за његов спас.

Крајем априла 1975.

Цирих, Швајцарска

Л. М. Костић

САДРЖАЈ

Страна

Посвета — — — — — 3

Предговор — — — — — 5

Прва глава: НЕМАЧКИ ПОДАЦИ

I. Из књиге о Адолфу Хитлеру једног аустријског католичког

писца — — — — — 13

II. Још једна књига истог писца — — — — — 20

III. Овогодишња књига једног знатног немачког

публицисте — — — — — 27

IV. Још неки написи бачког Швабе Јохана Вишта 37

V. Допуне изјавама Јакоба Алтмајера — — — — — 39

VI. Неколико директних извештаја немачких

надлештава — — — — — 40

VII. Још неки мањи додаци првој књизи — — — — — 44

Употребљена литература за Прву главу — — — — — 45

Друга глава: ИТАЛИЈАНСКИ ЗВАНИЧНИ

ИЗВЕШТАЈИ

Претходне напомене — — — — — 47

VIII. Два италијанска званична извештаја из

јуна 1941. — — — — — 48

IX. Остали званични извештаји Италије из

год. 1941 — — — — — 50

X. Званични италијански извештаји из год. 1942 60

XI. Извештај Рима о заштити Јевреја — — 63

XII. Оцена једног италијанског листа из 1941. — 65

Некролог Анти Павелићу у најбољем италијанском
листу — — — — — 65

Литература Друге главе — — — — — 67

Трећа глава (екскурз): ИЗ ШВАЈЦАРСКИХ ИЗВОРА

Образложење овог екскурза — — — — — 69

XIII. Осуда највећег швајцарског историчара
савременог збивања — — — — — 70

XIV. Осврти на три књиге швајцарских новинара 71

XV. Још један швајцарски новинар износи у
књизи непосредна запажања — — 76

XVI. Из швајцарске верске (евангеличке) штампе 81

XVII. Неки гласови швајцарских новина — — 83

Литература Треће главе (екскурза) — — — 97

Поговор — — — — — — — — — 99